

18. Yüzyılda Bir Âyân Ailesi: Hasaıçavuşzâdeler

An Ayan Family in the 18th Century: Hasaıçavuşzâdeler

Mehmet Yaşar Ertaş* , Hacer Kılıçaslan**

*Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye
**Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye

ORCID: M.Y.E. 0000-0002-2709-7944;
H.K. 0000-0002-6682-4198

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Yaşar Ertaş,
Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye
E-posta/E-mail: myertas@sakarya.edu.tr

Başvuru/Submitted: 21.03.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
04.06.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.06.2024

Kabul/Accepted: 25.06.2024

Atıf/Citation:

Ertaş, Mehmet Yaşar, Kılıçaslan, Hacer. "18. Yüzyılda Bir Âyân Ailesi: Hasaıçavuşzâdeler." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 83 (2024): 21-66. <https://doi.org/10.26650/iutd.20241456318>

öz

Osmanlı Devleti'nin 17 ve 18. yüzyıllardaki idari ve mâli değişiminin en önemli sonuçlarından biri, eyaletlerde âyân adı verilen seçkin bir zümrenin idari sisteme dahil olmasıdır. Âyân aileleri olarak da bildiğimiz iktidar ve servet sahibi bu zümre, taşrada çeşitli görevler üstlenmek suretiyle 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı idari yapısına ortak olmuştur. Bu süreçte Karaosmanoğulları, Çapanoğulları, Caniklizâdeler ve Pazvandoğulları gibi büyük aileler yanında, hâkimiyet bölgeleri sancak ve kazalarla sınırlı olan daha küçük ölçekli birçok âyân ailesi de ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Menteşe sancağında 18. yüzyıl boyunca egemen olan Hasaıçavuşzâdelerdir.

Bu makalede, 1683-1699 savaşlarının ekonomik ve sosyal krizinin ağır sonuçlarının devam ettiği bir dönemde Köyceğiz'de ortaya çıkıp subaşılık, serdengeçti ağalığı, yeniçeri serdarlığı ve mütesellimlik gibi görevlerle Menteşe'de vazgeçilmez bir güce dönüşen bu ailenin yüzyıllık hikâyesi anlatılmıştır. Bu çerçevede ailenin askerî, politik ve ekonomik gücünü belirleyen şartlar, üstlendikleri görevler, hâkimiyet bölgeleri, parçası oldukları bölgesel rekabet ve merkezi hükümetle olan ilişkileri, Osmanlı arşiv kaynaklarına dayalı ve kronolojik olarak ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Taşra idaresi, Âyân, Menteşe Sancağı, Mütesellim, Mültezim

ABSTRACT

One of the most significant outcomes of administrative and fiscal changes in the Ottoman Empire during the 17th and 18th centuries was the inclusion of the local notables known as âyân into the provincial administrative system. This group gained power and wealth and became involved in various military and administrative roles in the provinces, becoming partners of the government from the 17th century onwards. During this period, prominent families such as the Karaosmanoğulları, Çapanoğulları, Caniklizâdeler, and Pazvandoğulları wielded extensive power, while numerous smaller-scale households also asserted authority within districts and sub-districts. Among these, the Hasaıçavuşzâdes dominated the sancak (sub-province) of Menteşe throughout the 18th century.

This article narrates the century-long story of this family, which emerged in Köyceğiz during a period of continued economic and social crisis following the 1683-1699 wars, and rapidly ascended to indispensable power in Menteşe through positions such as *subaşı*, *serdengeçti ağası*, *yeniçeri serdarı* and *mütesellim*. The chronological analysis based on Ottoman archival sources

reveals the factors that enhanced the family's military, political, and economic influence, the roles they undertook, their territorial expansion and involvement in regional competition, and their relations with the central government.

Keywords: Provincial administration, Local notable, the Sub-province of Menteşe, Deputy governor, Tax-farmer

Extended Abstract

One of the most significant outcomes of administrative and fiscal changes in the Ottoman Empire during the 17th and 18th centuries was the inclusion of the local notables known as *âyân* into the provincial administrative system. This group gained power and wealth and became involved in various military and administrative roles in the provinces, becoming partners of the government from the 17th century onwards. During this period, prominent families such as the *Karaosmanoğulları*, *Çapanoğulları*, *Caniklizâdeler*, and *Pazvandoğulları* wielded extensive power, while numerous smaller-scale households also asserted authority within districts and sub-districts. Among these, the *Hasançavuşzâdes* dominated the *sancak* (sub-province) of *Menteşe* throughout the 18th century.

This article presents the story of Hasançavuşzâde family's four generations, spanning from the 1690s to the 1810s, focusing on their rise and fall within a sociopolitical context related to the crises faced by the empire and the political and fiscal solutions it generated in response. The family's story offers instances of how *âyân* families arose and expanded their influence, contributing to the scholarly discussion about the dynamics between Ottoman provincial elites and the central authority, their regional duties, and their alliances locally and on an imperial scale.

The family's origins trace back to *Hamzaoğlu Ahmed*, a *subaşı* in the *kaza* (district) of *Köyceğiz* in the late 17th century, whose influence stemmed from his military and administrative roles, especially as a tax collector. His participation in imperial military campaigns also elevated his status. His son, *Hasan Çavuş*, fortified the family's local prominence, becoming the *mütesellim* (deputy governor) of *Menteşe* in 1735-36. His collaboration with the *muhasıls* and governors of *Aydın* and *Menteşe*, especially in securing the region against bandits, significantly boosted his stature as a local notable.

Hasan Çavuş's son, *Hacı Ahmed Ağa*, epitomized the family's most influential era. After his initial role as the *serdar* of district in the 1730s, he served as the *mütesellim* of *Menteşe* in 1745, maintaining a crucial position in the sub-province's power balance until he died in 1787. Ahmed Ağa and then his son *Ebubekir* also undertook various tasks of *kalyon* (imperial ship) construction in the dock of *Bodrum* for the Ottoman Imperial Navy. During Ahmed's tenure, the family's territory expanded significantly, extending from *Dalaman* to *Çine* at the north part of the *sancak*. Despite being outlawed several times in the late 18th century, Ahmed Ağa's strong ties with imperial elites and support from pasha-ranked patrons

prevented his permanent downfall. Holding the title of *kapıcıbaşı* (imperial gatekeeper), Hacı Ahmed Ağa balanced compliance and resistance to Istanbul's demands and played critical roles in defending Western Anatolia, particularly during the 1768-1774 Russo-Turkish wars.

Ebubekir Ağa, the last influential member of his family in the 18th century, became the mütesellim of Menteşe following his father's death amidst the challenging circumstances of the wars against Austria and Russia between 1787 and 1792. He expanded the family's domain as far as Rhodes. However, towards the end of the century, the central government's shift in approach to increase control over provincial administration and financial resources affected the family's regional power. During the war, when attention was focused on the front and provincial oversight weakened, the notables, burdened by the central authority's severe military and logistical demands, neglected the orders sent to them, taking advantage of the lax supervision, yet they undeniably suffered financially from this burden. In the post-war period, it was typical for such negligence to be punished with dismissal and confiscation. Like his father, Ebubekir Ağa faced detention after the war and lost his possessions, failing to devise strategies suitable for the new era and ultimately paying with his life at the onset of the *Nizam-ı Cedid* reforms.

The family's power was primarily built on military capacity, which also underpinned their administrative and fiscal responsibilities. Their ability to manage relations with imperial bureaucrats and local powers also allowed the family to extend power over a century. The Hasançavuşzâde family's wealth is tied to the Menteşe region's rural economy, marking them as the rural elite. Their assets mainly comprised vineyards, gardens, mansions, and farms across the sancak's districts. Their limited number of *hans*, *hamams*, and storehouses indicated a rural rather than urban commercial infrastructure based on their location and quantity. Additionally, it is indirectly documented that the family engaged in small-scale commercial activities, including smuggling, leveraging their position in the Eastern Mediterranean and experience in shipbuilding.

Giriş

17. ve 18. yüzyıllar Osmanlı askerî, mâli ve idari düzeninde önemli değişimlerin yaşandığı zamanlardı. Bu değişime bağlı olarak merkez ve taşrada siyasal iktidar mekanizması ve kompozisyonu değişmişti. Servet sahibi ve silahlı güce sahip bir zümre olarak öne çıkan âyan sınıfı¹ bu yeni iktidar kompozisyonunun vazgeçilmez bir unsuru olarak güç ve servetini arttırmıştı. Taşra elitleri,² mültezim³ olarak mâli yapının;⁴ savaş usullerindeki değişimle birlikte askerî müteahhitler⁵ olarak askerî yapının; resmî âyan, mütesellim, voyvoda gibi⁶ görevler üstlenerek de idari sistemin sürdürülmesinde önemli roller üstlenmişlerdi. Sahip oldukları askerî güç, üretim ve yönetim araçları üzerindeki etkinlikle 18. yüzyıl itibariyle merkezî hükümetle pazarlık yapabilecek güce erişmişlerdi.⁷

Bu durum, taşra idaresini âyanlarla işbirliği yapmaksızın sürdürülemez hâle gelen Osmanlı merkezî otoritesinin, iktidarını pratikte yerel güçlerle paylaşması anlamına geliyordu. Bununla beraber, devletin merkeziyet iddiasından vazgeçtiği söylenemezdi. İstanbul, iktidar

- Osmanlı'da ayan sınıfının ortaya çıkışı ve 18. yüzyıl ekonomi politikası bağlamında oynadığı rol hakkında genel bir değerlendirme için bk. Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Tomas Naff and Roger Owen, Londra 1977, s. 27-52 (İnalçık, Centralization and Decentralization; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK yay., Ankara 1994; Bruce McGowan, "The Age of Ayans", *The Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, ed. Halil İnalçık ve Donald Quatert, Cambridge 1995, s. 636-758; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997 (Nagata, *Tarihte Ayanlar*); Özer Ergenç, "Ayan ve Eşraf Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Rolü Üzerine", *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, Ankara 2013, s. 396-416; Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford 2016; Osmanlı ayanları hakkındaki güncel bir kaynakça için bk. Hamit Karasu, "Osmanlı Ayanları Üzerine Yapılan Çalışmalar (Tanzimat'a Kadar)", *Turkish Studies*, XIII/16 (2018), 127-150.
- Elit kavramı hakkında güncel yaklaşımları, siyasal ve ekonomik seçkinliğin Osmanlı'daki örneklerini tartışarak özetleyen bir değerlendirme için bk. Antonis Anastasopoulos, "Giriş", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, çev. H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 11-33. Devlet merkezli elit yaklaşımı tamamlayacak bir perspektifle, seçkinliğin izini süren toplum ve toplumsal ilişkiler üzerinden bir çalışma için bk. Işık Tamdoğan-Abel, "Büyükleri Saymak, Küçükleri Sevmek: 18. Yüzyıl Adanası'nda Ayanların İlişki Ağları ve İki Farklı İlişki Yürütme Üslubu", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 1, (2005), s. 77-96.
- Eftal Şükrü Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVIII/29 (Mayıs 1996), 39-50.
- Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 95-113; Ayanlık ve mültezimlik ilişkisini Konya özelinde titiz bir araştırma ile örneklediren bir çalışma için bk. Eşref Temel, *Konya'da Ayanlık (1639-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2017.
- Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 6 (Yeşil, *İhtilaller Çağında*), 24; Mehmet Genç, "Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 209-222.
- Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", *AÜDTCFD*, XXVIII/3-4 (1970), 369-390.
- Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleken*, XLII/168 (1978), 667-724; Ensar Köse, *Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 20-42.

unsurlarının yeniden organizasyonunda ve mâli kaynakların paylaşımında merkezî fail olarak belirleyici konumunu, imparatorluk taşrasının büyük kısmı için muhafaza ediyordu. Merkezkaç unsurların, merkezî otoriteyi besleyecek surette sisteme dahil edilmesi şeklinde özetlenebilecek bu süreçte, ülke kaynakları, merkezî devlet aygıtı ve merkez elitleri aracılığıyla yeniden paylaşılırken yeni bir denge kuruluyordu.⁸ Osmanlılar açısından zorunlu bir değişim süreci olarak kabul edebileceğimiz bu dönem Osmanlı tarzı merkezileşme olarak tanımlanır.⁹

Devletin, mâli kaynakları merkezî hazineyi besleyebilecek şekilde verimli kullanabilmek ve taşradaki idari ve güvenlik sorunlarını aşabilmek için geliştirdiği bu çözümle taşrada kök salmış zengin ve güçlü aileler de siyasal mekanizmanın bir parçası haline gelmişlerdir.¹⁰ Taşra elitleri özellikle de 18.yüzyılın son çeyreği itibarıyla, merkezî hükümetin askerî ve mâli krizler neticesinde süreci yönetme becerisinin zafiyete uğraması ile güçlerini, bu siyasal yapılanmanın kendilerine açtığı alanın ötesine taşıma imkânı elde ettiler ve merkezin amaç ve ihtiyaçları hilafına hareket edebilme güç ve fırsatı buldular.¹¹

Bu yapısal ve konjonktürel koşullar bağlamında, bir âyânın gücünün birbiriyle bağlantılı iki temel ilişki boyutu vardı. Öncelikle kendi iktidar alanındaki rakipleri arasında temayüz etmeliydi. Böylece merkezin ve bölgedeki uzantılarının işbirliğine uygun bir partner olarak âyânlık, mütesellimlik, mültezimlik gibi görevler için kendi kulvarındaki irili ufaklı yerel seçkinler arasında en makul aday haline gelecekti. Bölgesel olarak güçlü ve etkili ilişkiler yoluyla temeyyüz etmenin en önemli aracı sancak, kaza ve karyeler ölçeğinde örgütlenebilmektir. Bu, 18.yüzyılda iktidar kompozisyonuna dahil olan yöre halkının desteğini temin etmek, merkezin esas beklentisi olan etkin bir şekilde vergi tahsil edebilmek ve savaş dönemlerinde merkezin talep ettiği asker kaynağını organize edebilmek yoluyla bir âyânın iktidarını muhafaza edebilmesinin en önemli şartıydı.

Aileler emperyal ve bölgesel konjonktürü hesaba katarak bir örgütlenme ve var kalma stratejisi yürütmeliydiler. Taşra idaresi bağlamında merkezî hükümetin belirleyici gücü zaman zaman zayıflasa da hiç kaybolmamıştı. Zira âyânları palazlandıran mâli kaynaklar esas

8 Erken modern dönemde Osmanlı devlet ve toplumunun geçirdiği dönüşümleri siyasal kültürün dönüşümü olarak belirleyen, oyuna dahil olan yeni iktidar grupları ve yönetici elitler arası ittifakları merkeze alan sınıf temelli değerlendirmeler için bk. Ariel Salzmann, *Osmanlı Ancien Regime'i Modern Devleti Yeniden Düşünmek*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2017; Ariel Salzmann, "An Ancien Regime Revisited: Privatization and Political Economy in the Eighteenth-century Ottoman Empire", *Politics and Society*, XXI/4 (1993), 393-424; Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, State University of New York Press, Albany 1991, s. 34.

9 Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

10 Ergenç Özer, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin Mâli Nitelikleri", *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 367-382.

11 Halil İnalıcık, "Centralization and Decentralization", s. 27-52.

itbarıyla merkezî hükümet ve merkez bürokratlarının uhdesindeydi ve bu kaynakların elitler arasındaki paylaşımında merkez, belirleyici pozisyonunu daima muhafaza etmişti. Taşrada, iktidar ve ikbal hırsı ile birbiri ile mücadele etmeye ve merkezî devlet unsurlarıyla işbirliğine girmeye hazır birçok güç odağı mevcuttu ve merkez bu rekabetten¹² kendi lehine faydalanmak için muhtelif araçlara sahipti. Dolayısıyla âyân ailelerinin bölgesel iktidarının diğer boyutu da merkezî devlet ve ilgili unsurların teveccühünü muhafaza etmekte. Bu bakımdan âyânın, merkez bürokratları ve bölgede bulunan mukataaların malikâne mutasarrıfları ile iyi ilişkiler kurması ve yürütmesi gerekiyordu.

Bu süreç Menteşe bölgesinde de zaman ve mekânla ilişkili sosyoekonomik sonuçlar doğurmuştu. Menteşe sancağı 15.yüzyılda Osmanlı topraklarına katıldığından beri Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olmuş, 19.yüzyılın ikinci yarısına dek bu statüsü değişmemiştir. Sancağın uzun Osmanlı dönemi boyunca stratejik önemi, Rodos ve adalarla bağlantısıyla sınırlı kalmıştır. Bu doğrultuda da bölgede ne gelişmiş bir ticaret ve ne de buna bağlı büyük bir tarımsal ve sınaî üretim söz konusu olmuştur.¹³ Osmanlı menzil teşkilatına göre Anadolu'nun sağ kolunun sonunda bulunan sancak, coğrafi konumu ve dağ ve vadilerle parçalanmış topografyası sebebiyle 17. ve 18. yüzyıllarda da siyasi, ekonomik ve demografik bir hareketliliğe sahne olmamış ve büyük ölçüde içe kapalı sosyoekonomik yapısını muhafaza etmişti.¹⁴

Bölge eski dönemlerden beri Anadolu'nun tarihî ana ticaret yollarından uzakta bulunuyordu. Anadolu mahsulatını Batı'ya taşıyan yolların Menderes nehri kuzeyinde nihayete ermesi sancağın büyük kısmını bu ticaretin verimlerden mahrum bırakıyordu. Doğu'da Tavas'tan gelip Muğla üzerinden kuzeye, Çine ve Aydın'a uzanan ve yine Muğla üzerinden Milas'a ve buradan Balat, Söke, Efes ve İzmir'e ulaşan bölge içi yollarda bir kervan trafiği varsa da bölgenin dağlar ve vadilerle parçalanmış topografyası ulaşımı büyük ölçüde zorlaştırıyor ve bölgelerarası ticaret imkânlarını sınırlandırıyor. Engebeli ve ulaşımı zor coğrafya, bölgedeki limanların da ticari gelişimini sınırlandıran en önemli etkendi. Buna paralel olarak sancaktaki sınaî üretim faaliyetleri de bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmaktan ibaretti. Şehirler de dahil olmak üzere, baskın ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktı.¹⁵ 19. yüzyıla kadar bölgedeki şehir alanları büyük yapısal dönüşümler geçirmemiş, sosyal ve ekonomik olarak yarı kapalı ve durağan kalmıştır.¹⁶

12 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı siyasal kültüründe hizipler arası rekabetin bir aracı olan hane kavramı hakkında bir değerlendirme için bk. Jane Hathaway, *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 21-26.

13 Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 12.

14 Zekai Mete, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 22 (Mete, *Muğla ve Yöresi*); Zekai Mete, "Menteşe", *DİA*, XXIX, İstanbul 2009, 150-152.

15 Mete, *Muğla ve Yöresi*, s. 121-124.

16 Mete, *Muğla ve Yöresi*, s. 60.

Menteşe'deki çiftliklerin büyüklüğü, klâsik dönem Osmanlı çift-hane sisteminin tipik bir örneği olarak 70 ila 150 dönüm arasındaydı.¹⁷ Tarıma elverişli alanların sınırlılığı ve parçalı topografya ayrıca, bölgede yeni tarım alanlarının açılmasını, geniş çiftliklerin kurulmasını ve Mentese kıyılarındaki irili ufaklı limanların, Doğu Akdeniz bölgesinin tarımsal ürünlerine Avrupa'dan gelen talep doğrultusundaki canlanan ticarete¹⁸ eklenmesini sınırlanmış görmektedir. Dolayısıyla Mentese bölgesi, esas olarak coğrafi koşulları sebebiyle 18. yüzyılda Batı Anadolu bölgesine teşmil edilen ticarî canlanmadan sınırlı bir şekilde etkilenmiş görmektedir.¹⁹

Bu dönemde Mentese'de bölgedeki ticaret potansiyelinde köklü bir dönüşüm gibi haricî faktörlere bağlı belirgin bir değişim olmadığından, 18. yüzyılda bölgedeki servet ve iktidar yapısını belirleyen başat faktörün imparatorluk ölçekli yapısal dönüşümler ve devlet uhdesindeki kaynakların paylaşımı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Osmanlı merkezinin 17. ve 18. yüzyılın siyasi ve ekonomik krizlerine karşılık geliştirdiği, temelde mâli bir takım yeni düzenlemeler, Mentese sancağının 18. yüzyıldaki vaziyetini ve sancak ölçekli iktidar kompozisyonu belirleyen esas faktörler olmuştur. Mentese sancağı ilk kez 1712'de Aydın Muhassıllığı'na ilhak edilmişti.²⁰ Muhtelif mukataalardan oluşan bir ünite olan muhassıllık, temelde bu mukataa gelirlerinin toplanması için paşa rütbeli bir isme tevcih ediliyordu ve bu kişi bölgenin idari amiriydi. Mentese sancağı yüzyıl boyunca bu idari-mâli ünite ile ilişkili bir yönetim şemasına dahil olmuştur. Aydın, Saruhan ve Mentese sancakları başta olmak üzere Teke, Hamid, Karesi sancaklarına dek uzanan geniş bir bölgedeki vergi kaynaklarını yöneten Aydın muhassılları Mentese'nin yerel idarecileri için siyasi bir üst konumundaydı.²¹

Büyük ölçüde merkezî hükümetin siyasi mülahazalarından kaynaklanan toprak tasarruf biçimlerindeki değişim, üretim biçimi ve ölçeğini değil, üretimden pay alanların kompozisyonunu değiştirmişti ki bu da âyân sınıfını besleyen bir husustu. Bununla birlikte bunun, Mentese'deki âyân sınıfının zenginleşme düzeyini de sınırlandıran bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.²² Başta bölge ile bütünleşik Rodos olmak üzere Mentese adalarını beslemek ve darlık ve savaş zamanlarında olağan olduğu üzere, İstanbul'un ve ordunun iâşesine katkıda bulunmak hariç, Mentese'de üretilen ürünler büyük oranda mahallinde tüketiliyordu.²³

17 Halil İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 16 (İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu"); Mete, *Muğla ve Yöresi*, s. 248.

18 İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu", s. 24.

19 İnalçık'ın, bölgedeki iki ayan hanedanı Tekelioğulları ve Karaosmanzâde özelindeki değerlendirmesi için bk. İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu", s. 25-34.

20 M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955, s. 124-125.

21 Cahit Telci, "Mali Bir Ünite Olarak Aydın Muhassıllığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXI/1 (2006), s. 137-138.

22 İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu", s. 23.

23 Mete, *Muğla ve Yöresi*, s. 258, 267.

Bölgedeki sosyal, siyasi ve ekonomik düzeni etkileyen bir diğeri hususiyet de bölgenin, Menteşre Adaları ve Doğu Akdeniz ile ilişkisidir.²⁴ Güneybatı Anadolu kıyılarının, kıyıya çok yakın olan İstanköy ve Rodos başta olmak üzere, Menteşre adaları ve Doğu Akdeniz bağlantısı antik zamanlardan beri bölgedeki sosyal, siyasi ve iktisadi hayatın denizcilik ve denizden gelen tehlikelerle ilişki olarak şekil almasına sebebiyet vermiştir.²⁵ Bu doğrultuda 18. yüzyılda Menteşre sancağında muktedir olanlar da adaların ve bölgedeki irili ufaklı koy ve körfezin savaş zamanlarında muharip güçlere ve sair zamanlarda korsanlara karşı savunulmasında ve kuvvetle muhtemel buralardaki legal ve illegal küçük ölçekli ticari etkinlikte pay sahibi olmuşlardır. Daha önemlisi, 1770 Çeşme Faciasını takiben Osmanlı donanmasının hızla yeniden inşası faaliyetleri doğrultusunda taşra tersanelerinin yoğun biçimde faaliyete geçmesi ile Osmanlı'nın taşra tezgâhlarından²⁶ Bodrum Tersanesi'ndeki kalyon inşaatları²⁷ çoğunlukla bölgedeki ham madde ve emeğin organizasyonuna kadir, bölgenin gelirlerini yöneten ve asayışı temin etmekle de yükümlü Menteşre mütesellimlerine tevdi edilmiştir.²⁸

Bu dönemde Menteşre yöresinde Hasaıçavuşzâdeler,²⁹ Tavaslızâdeler³⁰ ve Milaslızâdeler³¹ olmak üzere üç önemli âyân ailesi öne çıkmıştır. Bunların dışında Aydın bölgesinin güçlü ailelerinden Cihazzâdeler ile İlyaszâdeler de Menteşre'de zaman zaman etkinlik sağlamışlardır. Bu çerçevede "âyânlar çağı"nın erken evrelerinden itibaren 18. yüzyılın sonuna dek bölgesel rakipleri arasında öne çıkacak denli muktedir kalmayı başaran ve Muğla,

-
- 24 Menteşre sancağının, 18. ve 19. yüzyıllarda Menteşre adalarını da kapsayan Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti ile ilişkisine dair değerlendirmeler ve bu ilişkinin mülki teşkilatın oluşumuna etkisine dair örnekler için bk. Ali Fuat Öreıç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada, Doğu Kütüphanesi*, İstanbul 2006, s. 55 (Öreıç, *Rodos ve Oniki Ada*), 68 dipnot: 262, 114-116.
- 25 Mete, *Muğla ve Yöresi*, s. 15; Ali Fuat Öreıç, "Ege Adaları ile Menteşre Sancağı İlişkileri," *Cumhuriyet'in 100. Yılına Armağın Muğla Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla 2024, s. 98-99.
- 26 18. Yüzyılda Tersane-i Âmir'e bağlı taşra tezgâhlarındaki kalyon inşası sürecini, sürecin faillerini, maliyet ve kaynakları Sinop, Rodos ve Midilli tezgâhları özelinde ele alan kapsamlı bir değerlendirme için bk. Enes Depe, *18. Yüzyılda Taşra Tezgâhlarında Kalyon İnşaa Organizasyonu*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2022. Batmaz, "İltizam Sistemi", s. 39-50.
- 27 18. yüzyılda Bodrum'da kalyon inşaatı faaliyetleri ve ayanların bu husustaki rolü hakkında titiz bir değerlendirme için bk. Serdal Soyluer, *Bodrum Tersanesi'nde Osmanlı Donanmasına Gemiler İnşası (Tevfir-i Merâkib-i Bahriyye Teksir-i Süfün-i Mansüre)*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2023 (Soyluer, *Bodrum Tersanesi*).
- 28 Sancak mütesellimlerinin 18. yüzyıl boyunca idareleri altındaki sancaklar civarında üstlendikleri muhtelif gemi inşası görevleri hakkında bk. Fatma Şimşek, "Taşra Tersanelerinde Gemi Yapımı ve Mütesellimlerin Gemi İnşaa Faaliyetleri (XVIII. Yüzyıl)" *Mediterranean Journal of Humanities* IX/2 (2019), 467-468.
- 29 Bircan Kaymakçı, *Menteşre Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Ayan Aileleri Çavuşzâdeler Milaslızâdeler*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2010 (Kaymakçı, *Menteşre Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri*).
- 30 Tavaslızâdelerle ilgili bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Bir Âyân Ailesi: Tavaslızâdeler", *Belleten*, LXXV/273 (2011), 447-470; M. Yaşar Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızâde Osman Ağa", *History Studies*, IV, (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağın), (2012), 117-133.
- 31 Said Nohut, *Vakfiyeleri Işığında Milaslı Abdülaziz Ağa Ailesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Fethiye, Çine, Marmaris, Bodrum, Milas, Aydın, Denizli ve Rodos'a kadar uzanan geniş bir bölgede örgütlü bir iktidar kuran aile Hasançavuşzâdelerdir. Aile, 18. yüzyıl boyunca, 1768-1792 Rusya ve Avusturya savaşları sonrasında yeniden merkezileşme politikalarının güçlendiği döneme kadar Hasan Çavuş, Ahmed Ağa ve Ebubekir Ağa riyasetinde gelişmiş ve büyümüştür. Devlet aygıtının geçirdiği dönüşümün hasil ettiği imkânları kullanarak büyük bir güce erişen Hasançavuşzâdeler, idari ve mâli açıdan büyük bir pâyeye olan Menteşe mütesellimliğini uzun yıllar uhdelelerinde bulundurdular.

Fethiye'den Aydın'a kadar geniş bir alana yayılan, mensupları aracılığı ile servet ve iktidarını artıran aile, zaman zaman devlet kontrolünden çıkan, mâli kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda işleten, yöredeki diğer âyân aileleri ile iktidar savaşına giren, siyasi hamlelerle güç devşiren ve elindeki askerî gücü pervasızca kullanan denetimi zor bir güce de dönüşmüştür. Bu durum Menteşe'de toplumsal huzursuzluk ve asayiş sorunları yarattığı gibi, sancağın idari ve mâli sisteminde de aksaklıklara yol açmıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru, kısmen güç kaybetmiş gözükseler de güçlü paşalarla kurulan yakınlıklar ve yerel ağlar sayesinde bölgesel iktidarlarını yüzyılın sonlarına kadar muhafaza etmişlerdir.

Yüzyıl sonu itibariyle mâli ve idari yetkilerini araçlarla daha az paylaşmaya yönelik bir irade ile taşra idaresinde sertleşen devlet politikalarına karşı, sürece uyum sağlayamayan âyân aileleri bir çözülme yaşayarak servet ve kudret kaybetmişlerdir. Yeni döneme uygun strateji geliştiremeyen ve rakip âyân aileleri karşısında eski gücünü muhafaza edemeyen Hasançavuşzâdeler de yüzyılın ilk yarısında kazandıkları konumu muhafaza edememiş ve politik bir güç olarak etkisizleşmişlerdir.

Hasançavuşzâde ailesi, unvan ve pâyelerle merkez bürokratları arasına katılan büyük âyân ailelerinden daha küçük ölçekli yerel bir örgütlenme ile varlık göstermesi bakımından Osmanlı terminolojisinde âyân, eşkıya ve mütegalibe olarak yer bulan muktedir öznelere tanımlanmasına imkan verecek bir âyân tipini temsil etmektedir. Hasançavuşzâdelerin Menteşe yöresinde hangi koşullarda, hangi araçlarla ve nasıl örgütlendiklerinin hikâyesini anlatan bu çalışma ise Osmanlı âyânlığının tipolojik mahiyetinin ortaya koyulmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.³²

Ailenin Erken Tarihi

Menteşe sancağının hemen bütün 18. yüzyıl boyunca en güçlü ailesi olan Hasançavuşzâdeler Köyceğiz kökenlidir. Aile adını Hasan Çavuş'tan almıştır. Ailenin erken tarihini kesin hatlarıyla ortaya koymak, elimizdeki verilerle şimdilik zor görünse de 1699 tarihli bir mühimme kaydı,³³ kesin olmamakla birlikte aile ile ilişkilendirilebilecek bazı veriler ihtiva etmektedir.

32 Feridun Emecen, "Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242 (2001), 193, 196.

33 BOA, A. {DVNSMHM.d (Mühimme Defteri), nr. 110, s. 680, h. 3143.

Belgeye göre, Köyceğiz’de Hamzoğlu Ahmed ve oğulları Hasan, Hüseyin ve İbrahim, adamları ile Köyceğiz kazasında zorbalık yapmaktadırlar. Köyceğiz kadısı Mehmed’in Divan-ı Hümayun’a gönderdiği mektuba göre Hamzoğlu Ahmed ve oğullarından oldukça geniş bir çevre rahatsızdı. Öyle ki mahkemeye gelerek kadı aracılığı ile şikayetlerini doğrudan padişaha sunmak isteyenler arasında imamlar, hatipler, zeamet ve tımar sahipleri ile reâyaya ve berâyaya da dahil olmak üzere, kazanın hemen her kesiminden insan vardı. Kadı efendinin de haklı görerek İstanbul’a ilettiği şikâyetlere göre, Hamzoğlu Ahmed ve oğulları “kendi hallerinde” olmadıkları gibi, etraflarına topladıkları yeniçeriler ve reâyadan kimi şakilerle beraber kanun ve şeriata aykırı işler yapmaktaydılar. Köyceğiz kadısının mektubunda yer alan, “hilaf-ı şer” olarak birçok kişiyi cezalandırmak, pazarda haksız yere insanları darp etmek, bazılarını hapse atıp bazılarını zincire vurmak, reâyanın evlerini basıp mallarına ve erzaklarına el koymak, fazladan vergi toplamak, mahkemede adam dövme, ehl-i namusun ırzına el uzatmak gibi ağır suçlamalar Ahmed ve oğullarının Köyceğiz’de oldukça güçlü olduklarına ve bölgenin sosyal hayatının her alanına müdahale ettiklerine işaret etmektedir.

Eyalet ve sancaklardaki subaşı, mültezim ve mütesellimlerle ilgili sık sık benzer şikayetlerin vuku bulduğu ve konuyla ilgili fermanlarda bu kişilerin suçları sayılıp eşkıya olarak nitelendirildikleri göz önüne alındığında, bunların basit suçlar, Ahmed ile oğullarının ise sıradan eşkıyalar olmadıklarını düşünmek gerekir. Nitekim mektuptan, Hamzoğlu Ahmed’in ve oğullarının on beş yıldan beri Köyceğiz’de “kura subaşısı”³⁴ oldukları ve vergi tahsildarlığı yaptıklarını anlıyoruz.

Mahkeme huzurunda dile getirilen Hamzoğlu Ahmed’e yönelik önemli ithamlardan biri de tımarlıların köylerini zapt edip kendi üzerlerine aldığıdır.³⁵ 1683-1699 savaşları sebebiyle sefere katılan tımarlı siphahilerden birçoğunun ölmesi, kendilerinden haber alınamaması veya köylerine dönmemeleri yüzünden birçok tımar sahipsiz kalmıştı. Bu durumda sancak alaybeylerinin arzı üzerine bu tür tımarlar başkalarına tevcih edilmekteydi. Bu süreçte Menteşe sancağında da birçok tımar el değiştirmişti.³⁶ Köyceğiz kadısının İstanbul’a gönderdiği mektupla aynı tarihte ve hemen sonrasında, sahipsiz kalan veya sahibinin rızasıyla vaz geçtiği bir kısım tımar topraklarının Ahmed ve Hasan’a verildiğine dair kayıtlar mevcuttur.³⁷ Kesin bir delil bulunmasa da bunların, Hamzoğlu Ahmed ve oğlu Hasan olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

34 Serbest tımarlarda, asayiş ve düzen sancakbeyinin sorumluluğundaydı. Bu sebeple sancakbeyleri sancaklar için “sancak subaşısı”, kazalar için “kaza subaşısı” ve köyler için de “köy subaşısı” adı altında başbuğlar atıyordu. (Mustafa Akdağ, *İktisadi ve İctimai Tarihi, II, 1453-1559*, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, 89.) Dolayısıyla “Kura subaşısı” da serbest tımarlarda köylere atanan asayişten sorumlu kişidir.

35 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 110, s. 680, h. 3143.

36 BOA, İE. AS, nr. 3794/1; BOA, İE.AS, nr. 28/2473; BOA, İE.AS, nr. 27/2470; BOA, İE.AS, nr. 34/3061; BOA, İE.AS, nr. 34/3062; BOA, İE.AS, nr. 44/3946; BOA, AE. SMST.II, nr. 33/3294; BOA, AE. SMST.II, nr. 74/7823; BOA, AE.SAMD.III, nr. 210/20338; BOA, AE.SAMD.III, nr. 199/19207.

37 BOA, İE. AS, nr. 3794/1-2.

Nitekim kaza halkının mahkemeye müracaat etmelerinden üç yıl önce, 1696 senesinde nefir-i âmm³⁸ kapsamında, Mentеше sancağından asker çıkarmaya kudreti yeten ve savaşta çağrılan kişiler arasında Köyceğiz kazasından Hamzaoğlu da bulunmaktaydı. Konuyla ilgili biri mart, diğeri haziran ayında olmak üzere iki hüküm mevcuttur. Birinci hükümde sefere 20 neferle katılması istenen kişi “Köyceğiz sükkânından Hamzaoğlu ... nam” şeklinde yazılmışken³⁹ ikinci hükümde isme gerek duyulmadan doğrudan “Hamzaoğlu” kaydı ile yetinilmiştir.⁴⁰

Düşmanların dört bir taraftan Osmanlı ülkesine saldırdıkları bir dönemde cihat etmenin her Müslümana “farz-ı ayn” olduğu ve “nefir-i âmm” ilan edildiği belirtilen fermanlara rağmen Köyceğizli Hamzaoğlu, sefere gitme konusunda tereddüt göstermiş ve fermana muhalefet etmiştir. Mentеше sancak mutasarrıfı İpşir Hasan, Köyceğizli Hamzaoğlu’nu sefere götüremediğinden, bu görev Saruhan sancak mutasarrıfına verilmiştir.⁴¹ Elimizdeki belgelerden süreci takip edemediğimiz için Hamzaoğlu’nun 20 neferle sefere götürülüp götürülemediğini bilemiyoruz. Ancak 1699’daki Köyceğiz kadısının mektubuyla Hamzaoğlu’nun, kanun ve hukuka riayet etmesi hususunda gönderilmiş olan emirlere de uymadığını ve seksen kişilik bir sekban kuvvetiyle dağlara çıkıp eşkıyalığa devam ettiğini anlıyoruz.⁴²

Kadı arzı ve sefere çağrı hükümlerinde ortaya konulan görüntü, Köyceğiz sakinlerinden olan Hamzaoğlu Ahmed’in, bölgede yasal veya yasa dışı önemli askerî ve politik bağlantıları bulunan kudretli ve servet sahibi biri olduğu yönündedir. Etrafına yeniçeri ve sekbanları toplaması, subaşılık ve vergi tahsildarlığı görevlerini üstlenmesi, tımar topraklarını üzerine alması, hatta sefere tayin edilmesine rağmen itaat göstermemesi Hamzaoğlu’nun Mentеше yöresindeki iktidarına delalet ediyor. Devrin koşullarında Köyceğiz gibi küçük bir yerde bu kadar nüfuzlu bir ailenin birden ortaya çıkması mümkün olmadığı gibi, kolayca silinip yok olması da düşünülemez.

Bu durum dikkate alındığında, 17. yüzyılın sonlarında Köyceğiz’in oldukça güçlü sınımlarından olan Hamzaoğlu Ahmed’in, büyük bir ihtimalle Köyceğiz kökenli olup Mentеше sancağında servet ve güç kazanmış olan Hasan Çavuş’un babası olduğunu söyleyebiliriz. Diğeri bir ifade ile Hamzaoğlu Ahmed’in oğlu Hasan ile aileye adını veren Hasan Çavuş, yüksek ihtimalle aynı kişidir, zira Hasan Çavuş’un Sarıbeyoğlu isyânının yol açtığı muharebe ortamında, 1740-1741 (h. 1153) senesinden önce vefat eden babasının adı da Ahmed’dir.⁴³

38 Bu dönemdeki nefir-i âmm uygulaması için bk. Murat Tuğluca, “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, sayı 40 (Güz 2016), s. 87-110.

39 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 108, s. 146, h. 632.

40 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 108, s. 297, h. 1265-1266.

41 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 108, s. 297, h. 1263.

42 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 110, s. 680, h. 3143.

43 BOA, C. ML, nr. 753/30684.

Hasan Çavuş'un kendinden sonra ailenin reisliğini üstlenen oğlunun adının Ahmed olması da bir tesadüf eseri değil, dedesinin adını taşıdığı şekilde yorumlanabilir. Tüm bu karineler sonucunda Hasançavuşzâdelerin ulaşabildiğimiz ilk atasının adının Hamza olduğunu ve ailenin soy kütüğünün, 17. yüzyıl ortalarında Hamza ile başlayarak Ahmed, Hasan, Ahmed ve Ebubekir şeklinde devam ettiğini söyleyebiliriz. 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılın hemen başında, belgelerde Hamzaoğlu ifadesine yer verilmişse de aile, adını Hasan Çavuş'tan almıştı ve bir aile asabiyeti ile varlık gösterdikleri 18. yüzyıl boyunca Osmanlı belgelerinde Hasançavuşzâde ve Hasançavuşoğlu olarak anılmışlardı.

Hasan Çavuş: Serdengeçtilikten Mütesellimliğe

Kura subaşılığı ve vergi tahsildarlığı görevleri Hamzaoğlu Ahmed'in Menteşe mutasarrıfına bağlı bir memur olduğunu gösteriyor. 1696 tarihli fermandaki Menteşe sancağından savaşa çağrılanlar için yapılan "mukaddemâ sefere memûr dirlik tasarruf edenlerden olub her biri bir tarikle seferden kalan zî-kudretlerden" ifadesine göre de tımar tasarruf etmektedir. Aileye adını veren Hasan için ise belgelerde "çavuş" ve "atik serdengeçti" unvanları kullanılmıştır. Bu iki unvan birbirini tamamlar özelliktedir. Çavuşlar başlangıçta padişahın muhafazasında, teşrifat işlerinde ve ulaklık hizmetinde vazife görürken 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra görev alanları genişlemiş ve muhtelif hizmetler icra etmeye başlamışlardı. Çavuşların bir kısmı ulufeli iken bir kısmı da tımar tasarruf etmekteydi ki bu tımarlı divan çavuşlarının kökeni, Birûn teşkilatına bağlı cemaat ve kapıkulu süvarilerine dayanıyordu. Tımar düzenindeki bozulma ile saray ve ocak mensupları tımarlı sipahilerden boşalan toprakları tasarruf etmeye başladıkları gibi, bir şekilde divan çavuşluğu beratı elde etmeye de çalıştılar. 17. yüzyılda devletin nakde ihtiyacının artmasıyla iltizam sistemi yaygınlaşırken, iltizam alanların talepleri sebebiyle çavuşluk gibi unvanların da bolca dağıtıldığını biliyoruz. Hatta Anadolu'da Celâlî isyanlarına karışmış eşkiya reislerine çavuşluk unvanı verilerek isyanlar bastırılmaya çalışılmıştı. Dolayısıyla yüzyılın sonunda gedikli divan çavuşluğu beratı alanların menşelerinde önemli değişimler yaşandı. Çavuşluk beratı elde etme hususunda istekli kişilerin başında ise savaş dönemlerinde eyaletlerden gönüllü olarak toplanan serdengeçti ağaları gelmekteydi.⁴⁴

Eyaletlerdeki çavuşlar muhtelif görevler icra etmekteydiler. Bunların başında cezaların infazı, eşkiya teftişi, subaşılık, vergi tahsildarlığı, asker toplama, iltizam ve mukataalar kapsamında mâli görevler gelmekteydi. Dolayısıyla özellikle sancaklarda çavuşluk önemli ve yüksek bir pâyeye idi. Çavuşluk beratı çavuşbaşının arzı, sadrazamın telhisi ve padişahın ihşamı ile hazırlanıyordu ve her talep eden bu berata sahip olamazdı. Bunun için çavuşluk talep eden kişiye taşrada veya İstanbul'da iltimas ve tavassut edecek etkili ve yetkili bir tanıdığıın olması

44 Osmanlıda çavuşluk kurumu ve tarih içindeki değişimi hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bk. Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyün Çavuşları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004 (Uluskan, *Divân-ı Hümâyün Çavuşları*).

gerekiyordu.⁴⁵ Hasan Çavuş da çavuşluk beratını, muhtemelen Aydın muhassılı ve Menteşe mutasarrıflarının tavassutuyla almıştı.

Hasan Çavuş'un diğer bir pâyesi olan serdengeçti ağalığı da taşrada oldukça saygın bir görevdi. II. Viyana kuşatması sonrasında serdengeçtilik vilayetlerde yeniçeriliğin en önemli kaynaklarından biriydi. Öyle ki savaş zamanlarında serdengeçti bayrağı ile tahrir edilen piyade ve süvari askeri olmak, yeniçeriliğe geçişin en hızlı yolu olmuştu. Serdengeçti ağaları yeniçeri ocağına mensup kişilerden oluştuğu gibi, 18. yüzyılda ağaların birçoğu taşrada yeniçeri toplamak için gerekli servete sahip güçlü kudretli âyânlardan seçiliyordu. Sefer zamanlarında taşradan serdengeçti askeri çağrılırken ağa olarak öncelikle daha önce serdengeçti bayrağı açmış ve tecrübeli kişilere görev veriliyordu ki bunlara “atik ağa” veya “atik serdengeçti ağası” deniliyordu.⁴⁶ 18. yüzyılda kaza serdarları da büyük oranda serdengeçti ağalarından seçiliyordu.⁴⁷ Hasan Çavuş “atik serdengeçti ağası” olarak Menteşe sancağından yeniçeri toplayıp savaflara götürürken⁴⁸ oğlu Hacı Ahmed ise kaza serdari olarak görev yapmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında, ailenin bilinen ilk üyelerinin tımar ve zeamet tasarruf eden dirlik sahibi iken sonradan serdengeçtilik ve çavuşluk pâyeleri ile daha geniş yetkilere sahip oldukları ve Yeniçeri Ocağı ile organik bağ kurdukları anlaşılmaktadır. Keza elde ettikleri pâyeye ve yetkilerle de doğrudan İstanbul'dan verilen emirlerin yanı sıra, Aydın muhassılları ve Menteşe mutasarrıfları emrinde birçok idari ve mâli görev üstlenmişlerdir.

Hamzaoğlu Ahmed döneminde de Menteşe'de önemli bir iktidarı olduğu anlaşılan aile, ekonomik ve politik gücünü esas itibarıyla Hasan Çavuş döneminde artırmıştır. Hasan Çavuş'a dair ulaşabildiğimiz en erken tarihli kayıt Şubat 1717 tarihlidir. Avusturya seferi sebebiyle Anadolu ve Rumeli eyalet ordusu seferber edilirken sancaklardaki mütesellim, âyân ve eşraftan da boylu tüfekli yeniçeri tahrir etmek suretiyle ikişer adet piyade serdengeçti bayrağı tertip edip kendi ağaları ve adamları ile bizzat sefere katılmaları talep edilmiştir. Söz konusu fermanın bir sureti de Menteşe sancağından Milaşlı Abdülaziz ve Köyceğizli Hasan Çavuş'a gönderilmiştir.⁴⁹

45 Uluskan, *Divân-ı Hümâyûn Çavuşları*, s. 63-64.

46 Abdülkasım Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi, II, (Yeniçeri Ordusu, Yeniçerilerin Hakları ve Mükellefiyetleri)* Küre Yayınları, İstanbul 2022, 93 (Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi*); M. Çağatay Uluçay, “Karaosmanoğullarına Ait vesikalar II”, *Tarih Vesikaları*, II/10 (1942), 301.

47 Abdülkasım Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi, II*, 350.

48 BOA, A. {DVNSMHM.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 270, h. 1037.

49 Ferman Sobuca'da sakin olan Cihanoğlu Mehmed'e yazılmış olup birer suretleri de Aydın ve Saruhan çevresindeki sancak ve kazalardaki serdengeçti ağalarına gönderilmiştir. Fermana ikişer adet bayrak tertip edilmesi istenmiş iken farklı miktardaki taleplerde ferman suretinde bu durum belirtilmiştir. Hasan Çavuş'a gönderilen surette farklı bir kayıt olmadığı için Cihanoğlu'na yazılan fermanla belirtildiği üzere Hasan Çavuş da iki adet bayrak tertip etmekle vazifelendirilmiştir. Bk. BOA, A. {DVNSMHM.d (Mühimme Defteri), nr. 125, s. 182, h. 706,707,708.

Hasan Çavuş'a dair bir diğer kayıt ise bundan 16 yıl sonrasına aittir. 1733 yılında Teke sancağında Kalkanlı kazasında toplanarak Eşen kazasını basan eşkıyaları yakalamak üzere Aydın muhassıl vekili Halil tarafından buyruldu ile görevlendirilmiştir. Ancak eşkıya takibine gönderilen Hasan Çavuş kendisi kanun dışına çıkmıştı. Teke ve Hamit mutasarrıfları ile Tirkemiş voyvodası ve yöredeki kaza kadılarının ilamlarına göre, Üzümlü kazasında bulunan oğlu Ahmed'in yanı sıra Tirkemiş, Karaağaç-ı Gölhisar, Meğri, Eşen, Düğer, Çapan, Dalaman, Mortuna, Kalkanlı kazalarından etrafına topladığı adamlar ile birlikte eşkıyalık yapmıştır.⁵⁰ İddialara göre Haremeyn evkafına bağlı Tirkemiş mukataasının "reâya başı"nı öldüren Hasan Çavuş, Tirkemiş'e bağlı dokuz köy ile iki cemaat halkı üzerine saldırarak reâyanın mal ve hayvanlarını yağmalamış, birçok kişiyi haksız yere öldürmüş ve hatta o kadar büyük bir şiddet ortamı ortaya çıkmıştır ki olaylar sırasında dört beş çocuk⁵¹ da atların ayakları altında helâk olmuştur. Bu ağır suçlamalar üzerine gönderilen fermanla Hasan Çavuş ve rüfekasının yakalanması ve Karaağaç-ı Gölhisar kadısı tarafından davaları görülerek suçlu bulunmaları halinde Kıbrıs'a sürülüp Magosa kalesinde hapsedilmeleri emredilmiştir.⁵² Ancak yörede büyük bir güce sahip olduğu anlaşılan Hasan Çavuş'un yakalanması ve mahkemeye sevki büyük bir meseleye dönüşmüştür. Hasan Çavuş'un hasımları ve davacı konumundaki reâya, mahkemeye çıkmak için Hamid ile Mentеше sancağı arasındaki Dirmil sahrasına gelip sekiz gün beklemelerine rağmen, bölgeye dört saatlik mesafede bulunan Hasan Çavuş bir türlü mahkemeye getirilememiştir. Fermanla, İstanbul'dan gönderilen mübaşir tamahkârlık göstererek Hasan Çavuş'un yanında yer almakla suçlanmıştır. Kezâ, Eşen kazasında eşkıyalık yaptıkları iddia edilen Musabeyoğlu Mustafa ve rüfekası yakalandığı hâlde, davacı Eşen reâyasından hiç kimsenin mahkemeye gitmemiş olması; Kalkanlı kazası başta olmak üzere, çevre kazaların reâyasının arz ettiği Musabeyoğlu'nun istikamet ve diyanet üzere olduğu ve ondan hoşnut oldukları yönündeki mahzarlar ve Kalkanlı, Elmalı ve Kaş kadılarının da bunları İstanbul'a arz ve ilam etmeleri, Hasan Çavuş'u Musabeyoğlu Mustafa üzerine buyruldu ile tayin eden Aydın muhassıl vekili Halil'in durumunu da tartışmalı hale getirmiştir. Söz konusu fermanla, yanlış bilgi verdiği ve Hasan Çavuş'u koruduğu ima edilen Kapıcıbaşı Ahmed gibi muhassıl vekili Halil de sert bir şekilde uyarılmıştır.⁵³ Ayrıca Karaman valisi Abdullah Paşa'ya ferman gönderilerek olaylar özetlenmiş ve Karaman'dan ayrı bir mübaşir tayin ederek Hasan Çavuş ve rüfekasının bir an evvel mahkemeye çıkarılması hususunda desteği istenmiştir.⁵⁴ Olayın gelişimi ve merkezin

50 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 218, h. 871.

51 Karaman valisine gönderilen fermanla yalnızca bir nefer çocuğun at ayağı altında helak olduğu yazılıdır. BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 278, h. 1068.

52 Aydın muhassıl vekili Halil'e gönderilen hükümler için bk. BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 218-221-222, h. 871-872-882; BOA, C. DH, nr. 130/6488. Hasan Çavuş ve adamlarının yakalanması için İstanbul'dan mübaşir olarak görevlendirilen Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı Ahmed'e gönderilen hüküm: BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 274-275, h. 1056.

53 "(...) bu babda siz ki bu güne hilâf-ı me'mûl hareket-i nâ-marziyyeye cesâretinizden nâşi müstahakk-ı eşedd-i îtâb olmuş iken (...)" BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 275, h. 1056.

54 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 278, h. 1068.

mübaşir ve Aydın muhassıl vekiline gönderdiği itham edici uyarılar, yaşananların gasp hadisesi etrafında gelişen bir asayişsizlikten öte, bölgenin yerel muktedirleri arasında bir iktidar çatışmasına dönüştüğünü düşündürmektedir. Bu fermanlardan ayrıca, Hasan Çavuş ile oğlu Ahmed'in bu tarihte hacı olduklarını da anlıyoruz.

Olayın nasıl seyrettiği hususunda bilgi sahibi değiliz. Hasan Çavuş mahkemeye çıkarılarak davacılarla yüzleşmiş ve şikâyetçilerin gönüllerini almak ve zararlarını telafi etmek suretiyle kendini affettirmiş olabilir. Yahut güçlü hamileri aracılığı ile olaydan hiç mahkeme yüzü görmeden ve rakipleri arasından sıyrılarak çıkmış da olabilir. Çünkü gündemi meşgul eden bu olaylardan beş altı ay sonra, 1734 yılı ocak ayında Bağdat'ın tehdit altında kalması sebebiyle teşkil edilen orduya 100 nefer yeniçeri ile katılması için Hasan Çavuş'a ferman gönderilmiştir. Kendisiyle birlikte Milaşlı Abdülaziz ve Cihanzâde Mehmed'e de gönderilen fermanlarda Köyceğizli Hasan Çavuş'a atık serdengeçti ağası olarak hitap edilmiştir.⁵⁵

Atık serdengeçtilerden olan Hasan Çavuş, çavuşluk pâyesi ile Menteşe mutasarrıfları ve Aydın muhassılları emrinde birçok görev yerine getirmiştir. 1735-1736 (h. 1148) senelerinde ise aylık 500 kuruş ödemek suretiyle Menteşe mütesellimliğini ve aylık 80 kuruşla da Muğla kazası yeniçeri serdarlığını yürütmektedir.⁵⁶

1736 senesinde kayıtlara Menteşe mütesellimi olarak geçen ve bölgesel iktidarını arttırdığı anlaşılan Hasan Çavuş, 1737 senesinde önce Karaağaç-ı Gölhisar kazası Kızılhisar köyünden Deli Muhammed Ağa ve çevre kaza ve köylerden toplanan sayıları 1200'e ulaşan eşkıya grubunu,⁵⁷ hemen ardından da Sarıbeyoğlu Mustafa isyanını bastırmak üzere hizmete çağırılmıştır.⁵⁸ Sarıbeyoğlu Mustafa, Yeniçeri mütekaidi bir babanın oğlu olup Osmanlı ordusunda yer almış bir levent bölükbaşısıdır. Kişisel bir sebeple 1732 yılında isyana kalkışan Sarıbeyoğlu, kısa sürede etrafına topladığı adamları ile 1739'a kadar büyük bir eşkıyaya dönüşmüştür. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Rusya, Avusturya ve İran'la üç cephede birden savaş verdiği 1736-1739 döneminde faaliyetlerini daha da artıran Sarıbeyoğlu, Batı Anadolu'da geniş bir sahada yaşamı derinden etkileyen büyük bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Üzerine gönderilen kuvvetlere karşı büyük bir direniş gösteren ve her seferinde kaçmayı başaran Sarıbeyoğlu'nun ele geçirilmesi bu süreçte devletin en önemli

55 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 139, s. 270, h. 1037.

56 BOA, C.ML, nr. 427/17300, s. 1.

57 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 144, s. 124, h. 382 ve s. 127-128, h. 383.

58 BOA, A. {DVNSMHH.d (Mühimme Defteri), nr. 144, s. 189-190, h. 547; s. 209, h. 636; s. 209, h. 637; s. 221, h.707-708.

hedeflerinden biri olmuştur.⁵⁹ Öyle ki Fındıklılı Süleyman Efendi I. Mahmud'u anlatırken, bu padişahın mücadele ettiği “Nemçe, Moskov ve Acem ile Sarıbeyoğlu” olmak üzere dört düşmandan bahsetmiştir.⁶⁰ İşte bu dönemde Sarıbeyoğlu Mustafa'nın yakalanması için seferber edilen kuvvetlerden biri de Hasan Çavuş'a aittir. Sarıbeyoğlu isyanının bastırılması görevinde kendi adına çıkarılan fermanın mühimme defterinde ilk sırada kayda geçirilmesi ve Aydın, Saruhan ve Teke taraflarındaki âyânlara yazılan fermanların ise deftere, Hasan Çavuş hükmüne referansla suret olarak işlenmesi⁶¹ Hasan Çavuş'un bölgede gücünü oldukça artırdığı ve önemli bir isim haline geldiğinin işaretidir.

Hasan Çavuş'un mütesellimliğine ait ilk kayıtlar 1735-1736 (h. 1148) tarihlidir. Öncesinde mütesellim olup olmadığı, sonrasında kaç kez ve hangi tarihlerde bu görevi üstlendiği hakkında henüz bilgimiz yok. Ancak Hasan Çavuş'un Mentеше mütesellimliği için rakipsiz bir aday olmadığını biliyoruz. Nitekim Abdullah Paşa'nın 1716-1735 (h. 1128-1147) tarihleri arasındaki muhassıllık döneminin sonunda ödenmemiş borçlar içinde Hacı Ali Ağa'ya ait bir borç görünmektedir ki Ali Ağa “mütesellim-i sâbık-ı Mentеше”dir.⁶² Defterde tarih verilmemiş olmakla beraber Ali Ağa'nın mütesellimliği Hasan Çavuş'un 1735-1736 tarihindeki mütesellimliğinin öncesine aittir. Hasan Çavuş'un hemen ardından ise 1736-1737 (h. 1150) döneminde ise sancak, Aydın muhassılı Polad Ahmed Paşa uhdesindedir ve mütesellim de onun adamı Rişvanzâde Yusuf'tur.⁶³ Daha sonra 1741-1742 (h. 1154)⁶⁴ ve 1743 (h. 1156) senelerinde ise Tavas kazasından Mehmed Efendi isimli bir kişinin Mentеше mütesellimi olduğunu görüyoruz.⁶⁵ 1760'a (h. 1173) kadar Hasan Çavuş ve ailesi bölgedeki iktidarlarını, yüzyılım ikinci yarısındaki gibi tahkim edebilmiş değillerdi.

1735 tarihli Mentеше Muhassılı müteveffa Abdullah Paşa'nın zimem bakâyâ defterinde Hasan Çavuş'un 1017 kuruşluk bir adet borç temessükü ile adı geçmektedir.⁶⁶ 1736-1737

59 Sarıbeyoğlu Mustafa isyanı ve etkileri hakkında geniş bilgi için bk. Necmi Ülker, “XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu'da Bir Ağanın İsyanı: Sarıbeyoğlu Mustafa,” *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi İstanbul, 23-28 Eylül 1985: Tebliğler, III. Türk Tarihi*, II, 635-652; M. Yaşar Ertaş, “18. yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, I, Denizli 2007, 399-411; Ercan Gümüş, “Genel Seyriyle Sarıbeyoğlu Mustafa İsyanı ve Buna Karşı Alınan Tedbirlerin Amid Mahkemesi'ne Yansımaları”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2018 X/1 (19), 156-171; Hakan Karagöz, “Bir Alman Kaynağının İzlenimlerine Göre Sarıbeyoğlu İsyanı ve Batı Anadolu'daki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı)*, sayı 49, Isparta 2013, s. 193-215.

60 Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î-i Tevârih*, I, (Yayına Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1976, 177-178.

61 “Köyceğizli Hasan Çavuş zide kadruhuya hüküm ki” BOA, A. {DVNSMHHM.d (Mühimme Defteri), nr. 144, s. 190, h. 548.

62 BOA, C.ML, nr. 322/13263; BOA, C.ML, nr. 516/21084.

63 BOA, C.ML, nr. 764/31146.

64 Medine Sevcici, *147 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Sayfa Aralığı 311-467)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019, s. 435 (hüküm 1561).

65 BOA, A. {DVNSAHK.A.d (Ahkâm Defteri) nr. 3, s. 162, h. 707.

66 BOA, C.ML, nr. 392/16037.

(h. 1149) tarihinde Aydın muhassılığına bağlı olup iltizam yoluyla işletilen mukataalardan Muğla, Bozöyük ve Pınaz hassı kazaları tamga mukataasının da Hasan Çavuş üzerinde⁶⁷ olduğunu görüyoruz. Mütesellim olarak Mentеше kazalarının imdâd-ı seferiyelerini de toplayan ağa, 1735-1736 (h. 1148) ve 1736-1737 (h. 1149) yıllarında Muğla, Gökâbâd, Ula, Köyceğiz, Giranis, Tarahya, Pınaz, Üzümlü, Düğer, Meğri ve Eşen kazalarına ait imdâd-ı seferiyeleri toplamakla görevliydi.⁶⁸ Hasan Çavuş'un vefat tarihini bilemiyoruz ancak Tavas kazası halkının yaptığı bir şikâyetten anlaşılan, 1745 tarihi itibariyle Ahmed Ağa, kapıcıbaşı rütbesi ile Hasan Çavuş yerine Mentеше mütesellimi olmuş bulunuyordu.⁶⁹

Ahmed Ağa: Hasaңçavuşzâdelerin İhtişamlı Günleri

Aile reisliğini devralan Ahmed Ağa 1745 tarihinden itibaren kapıcıbaşı rütbesi ile Mentеше mütesellimi olarak iktidar sahasına dahildi. Babasından devraldığı nam, iktidar ve serveti sürdüren Ahmed Ağa, 1787 senesindeki vefatına dek 40 yılı aşkın süre ailenin reisi ve Mentеше yöresinin en güçlü idarecilerinden biri olmuş, Hasaңçavuşzâde ailesinin en kudretli dönemi de onun devrinde yaşanmıştır. 1743 gibi erken tarihlerden itibaren Ahmed Ağa hakkında Mentеше bölgesinden merkeze muhtelif şikâyetler ulaştırılmıştır. Birçoğu ağanın bölgede zorbalık yapmasına dair olan şikâyet kayıtlarından birinde Ahmed Ağa, “Sarıbeyoğlu'nun rüfekâlarından” namıyla anılmaktadır.⁷⁰ 1745-1751 (h. 1158-1164)⁷¹ seneleri arasında Mentеше mütesellimliğini uhdesinde bulundurmaya devam eden ağa 1751 (h. 1164) senesinde artık mütesellim değildir ve ailenin memleketi ve iktidarının ağırlık merkezi olan Köyceğiz âyânı olarak anılır.⁷² Ancak bölgedeki varlığını ve iddiasını 1760 (h. 1173) tarihinde tekrar mütesellim tayin edilene dek⁷³ sürdürmüştür. Bu tarihten 1779'da (h. 1193) hakkında idam kararı çıkmasının ardından firar edene kadar,⁷⁴ aralıksız olarak yaklaşık 20 yıl bu görevi uhdesinde bulundurmuştur.

1751 senesinde mütesellimlikten azledilmesinin ardından bölgedeki mücadelesini sürdürdüğü anlaşılan Ahmed Ağa 1760 itibariyle Mentеше'deki iktidarını tahkim etmiş, bölgedeki muhtelif güç odaklarıyla giriştiği mücadelelerden rakiplerini bertaraf edip güçlenerek çıkmıştı. 1755-1757 arasında Mentеше mütesellimi olan Seyyid Abdülkerim, Hüseyin Bey ve nihayet Tavaslı Seyyid Hasan Ağa, Ahmed Ağa'nın gazabından nasiplerini almış, gasp ve yağmaya uğramışlardı. Bilhassa 1756 senesi içinde bir süre Mentеше

67 BOA, C.ML, nr. 444/17912, s. 1.

68 BOA, C.ML, nr. 427/17300; BOA, C.ML, nr. 248/10266.

69 BOA, AE. SOSM.III, nr. 91/7034.

70 BOA, A. {DVNSAHK.A.d (Ahkâm Defteri) nr. 1, s. 209, h. 895.

71 BOA, AE. SOSM.III, nr. 91/7034; BOA, AE. SMHD.I, nr. 155/11609; Bülent Çelik-Tanju Demir, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2010, s. 45.

72 BOA, AE. SOSM.III, nr. 91/7034.

73 BOA, C. DH, nr. 240/11967.

74 BOA, C.ML, nr. 719/29414.

mütesellimi olan Tavaslı Seyyid Hasan Ağa'nın Ahmed Ağa ile büyük ve kanlı bir mücadeleye giriştiğini, iki taraf arasında sancağı karıştıran ve taraflar için hayli masraflı bir çatışma yaşandığını biliyoruz. Bu çatışma, Hasan Ağa'nın mütesellimlikten azli ve nihayet katli ile neticelenmişti. Hasan Ağa'nın öldürülmesinde Ahmed Ağa'nın parmağı vardı, zira katil ona sığınmıştı.⁷⁵ Tavaslı Hasan Ağa Hasançavuşzâde Ahmed Ağa ile mücadelesinde epey para ve adamını kaybetmiş ve borçlu olarak vefat etmişti.⁷⁶

1760 civarında ise bölgede muktedir olan diğer bir aile Milaslızâdeler ile arasında politik rekabeti aşan ve hatta savaşa dönüşen bir mücadele yaşanmıştır. Muhtemelen Milas kazası avarız ve mukataa malının toplanmasından kaynaklanan anlaşmazlığın yarattığı bu silahlı mücadelede Milas âyanı Abdülazizâde Mehmed ile Ahmed Ağa karşı karşıya gelmiştir. Daha büyük bir güce sahip olan Ahmed Ağa, askerleriyle Milas'ı basarak çok sayıda insanın zarar görmesine yol açmıştır. İstanbul'dan da takip edilen bu mücadelede Peçin kadısı Seyyid Mehmed Efendi, iki aile arasındaki husumetin sonlandırılması için devreye girmiş, geçici de olsa uzlaşmayı sağlamıştır. Ancak Hasançavuşzâdeler Milas halkına verilen zarardan dolayı tazminat ödemek zorunda kalmışlardır.⁷⁷

Sancaktaki iktidar mücadelesine dair bir başka hadise de Ahmed Ağa'nın en güçlü döneminin ilk yılları olan 1763-64 tarihinde gerçekleşmiştir. Menteşe Mütesellimi Ahmed Ağa'nın Sravalos (Saruulus/Sıruluz) kazasının avarız vergilerini tahsil için kazaya gönderdiği bölükbaşısı tahsilatı yapmışken derya beylerinden Kızılhisarlızâde Cafer Bey'in adamları tahsildarı gasp ederek elindeki nakdi almışlardır. Ancak bölükbaşı da dönüş yolunda ahalinin keçilerini gasp etmiş ve Ahmed Ağa'nın yanına varmıştı. Ardından durum Muğla, Milâs, Bozöyük ve Eskihisar kadılarının ilamları ve Menteşe sancağının malikâne mutasarrıflarının arzuhalıyla merkeze bildirilmiş ve bir çözüm talep edilmişti. Taraflara ayrı ayrı yazılan fermanlarda hem Ahmed Ağa hem de Kızılhisarlızâde Cafer Bey kabahatli bulunmuş ve gasp edilen para ve hayvanların iadesi yönünde emir verilmiştir. Dahası, Ahmed Ağa ve Cafer Bey arasındaki bu münferit hadisenin aralarındaki geçmişi olan ihtilafa dayandığının bilindiği, bu çatışmanın sancakta bir yönetim krizine sebep olmasına müsaade edilmeyeceği, tarafların had ve sınırlarını bilerek davranmaları gerektiği net bir biçimde ifade edilmiştir. Cafer Bey'e sancak işlerine asla müdahale etmemesi emredilirken Ahmed Ağa'ya ise görevini istismar ederek zorbalığa tevessül etmemesi yönünde ihtarda bulunulmuştur. Fermanlardan taraflar arasındaki husumetin sancağın idaresine ilişkin olduğu anlaşılıyor, hatta Cafer Bey'e hitap eden fermanla, Ahmed Ağa'nın bölükbaşısının kazada estirdiği mütehakkim havanın kendisinin "nefsâniyetini müeddî" olduğunun anlaşıldığı ifade ediliyordu.⁷⁸

75 Ahmed Ağa ve Hasan Ağa arasındaki rekabet ve Hasan Ağa'nın öldürülmesi için bk. Bekir Gökpinar, "Menteşe'de Ayân Mücadelesi: Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Katledilmesi ve Terekesi [1757]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, sayı 19, Aralık 2023, s. 159-175 (Gökpinar, *Menteşe'de Ayân Mücadelesi*).

76 BOA, AE.SMST.III, nr. 93/6987.

77 BOA, C. DH, nr. 240/11967.

78 BOA, C. ZB, nr. 50/2488.

Cafer Bey, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'deki faaliyetlerinde önemli görevler üstlenmiş olan Bodrumlu Kızılhisarlızâdelerdendi. Fırkate kaptanlığından gelip 1737-1740 (h. 1150-1152) tarihlerinde Menteşe sancağının malikâne mutasarrıfı olan “umerâ-yı deryâ”dan Kızılhisarlı Mustafa Paşa'nın oğlu olan⁷⁹ Cafer Bey, Rodos sancakbeyliği yapmış ve 1770 senesinde kaptanıderya tayin edilmişti.⁸⁰ Kardeşi Kızılhisarlızâde Ahmed Paşa'nın tersane kethüdalığı ve Rodos sancakbeyliğinde bulunduğunu, diğer kardeşi Salih Bey'in ise Rodos'ta kalyon inşa ettiğini biliyoruz.⁸¹ Sancağın idaresi hususundaki iddiası şüphesiz, ailenin bu etkinliğinden kaynaklanmaktaydı. Merkez ise muhtelif görevler vererek istifade etmeyi sürdüreceği Kızılhisarlızâde ve Hasançavuşzâde aileleri arasındaki husumet ve rekabete tarassut ederek bir denge siyaseti sürdürüyordu. Bölgenin önde gelen diğer âyân ailesi Milaslızâdeler de Kızılhisarlı ailesi ile benzer bir çatışma yaşamıştı.⁸²

Görev süresi boyunca Ahmed Ağa, mütesellim olarak merkezin olağan taleplerine muhatap olmuştur. Bunların başında şüphesiz iltizamla uhdesine aldığı vergi toplama görevleri geliyordu. Mütesellimlik kapsamında, başta Menteşe sancak bedeli mukataası olmak üzere Menteşe avarız ve nüzul bedelini tahsil edip hazineye ve havalesi emredilen yerlere teslim etmek birincil vazifesiydi.⁸³ 18. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Menteşe sancağı gelirleri malikâne mukataa olarak işlem görüyor, bir miktar peşin ve borç senedi karşılığı senelik sözleşmeler ile sancağın avarız ve nüzûl bedeli ile bir arada malikâne mutasarrıfı tarafından iltizama veriliyordu. Mültezim bu sözleşmeye dayanarak merkezî hükümetten de berat alarak Menteşe mütesellimi oluyordu.⁸⁴ Bu şekilde mütesellimliği elde eden kişi klâsik dönemin sancakbeyine benzer görevlerle bir sene boyunca sancağın idarisini üstleniyordu. Bu doğrultu da sancak gelirlerini tahsil ve hak sahiplerine ve merkez tarafından belirlenen

79 Ömer Bıyık, “Kızılhisarlı Mustafa Paşa ve Ailesi Üzerine Bilgiler”, 3. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, 30 Ekim-1 Kasım 2013, Bildiriler, s. 126-127 (Bıyık, Kızılhisarlı Mustafa Paşa); Betül Nalci, *147 numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-156)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2022), s. 182 (h. 270); BOA, C.ML, nr. 753/30684; Örenç, *Rodos ve Oniki Ada*, s. 55.

80 Bıyık, “Kızılhisarlı Mustafa Paşa”, s. 128.

81 Bıyık, “Kızılhisarlı Mustafa Paşa”, s. 129; BOA, C.BH, nr. 240/11149; BOA, C.BH, nr. 228/10593; BOA, C.BH, nr. 197/9213; BOA, C.BH, nr. 175/8235; Soyluer, *Bodrum Tersanesi*, s. 28-34.

82 Merve Derya, *XVIII. Yüzyıl Anadolu Ahkâm Defterlerine Göre Aydın Sancağı*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019, s. 75.

83 BOA, AE.SMST.III, nr. 93/7028; BOA, C.AS, nr. 769/32501.

84 Ahmed Ağa'nın 1770 senesinde Menteşe sancak bedeli mukataasının malikâne mutasarrıfı Hasan Ağa'ya verdiği borç senedine göre ağa, mütesellim olarak, sancağın iltizam bedeli ve avarız vergileri için Hazine-i Âmire'ye, malikaneciye ve merkezin belirlediği muhtelif gider kalemlerine bir sene içinde toplam 84.558,5 kuruş ödeme sorumluluğunu üstleniyordu. bk. BOA, C.ML, nr. 721-29506. Ahmed Ağa iltizam sözleşmesi için ihtiyacı olan nakdi sarraflara borçlanarak temin etmişti. İstanbul'da Yenihan'da meskûn Sarraf Vasil'e verdiği borç senedi için bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 277/22139.

harcama kalemlerine havale etmek;⁸⁵ bölgesinde asayışı temin etmek⁸⁶ ve merkezin savaş ve barış zamanlarındaki zahire, hayvan ve asker⁸⁷ temin ve tedariki gibi taleplerini iktidar ve serveti nispetinde karşılamakla yükümlü oluyordu.

Âyân kökenli bir mütesellim, dönemin müzakere temelli taşra siyasetinin kilit unsuru olarak, İstanbul ve ahali arasındaki mâli ilişkilerde önemli bir rol oynuyordu. Örneğin 1747 senesinde Menteşe mütesellimi olan Hasançavuşzâde Ahmed Ağa, 2 yıldır avarızdan başka vergi vermeyen Menteşe sancağının Dadya kazası halkının vergi borçlarını tahsil etmek amacıyla Dadya'ya bizzat gitmişti. Ancak ahali bu “bir köşede bulunup ve sengistan bir mahal” olan Dadya'nın vergisi verilecek bir hasılatı olmadığını, avarızdan başka bir vergi ödemeyeceklerini söyleyerek ödememekte diretiyordu. Ahmed Ağa'nın, merkezden yaptırım gücünü arttıracak ferman talebinin Muğla kadısı ilamıyla merkeze bildirilmesi üzerine kazanın hesapları kontrol edilerek kazalarına tevzi edilen avarız, seferiye ve hazeriye ile maktu mal tespit edildi.⁸⁸ Bu vaka özelinde, devamında neler olduğunu bilmesek de Ahmed Ağa ile Dadya ahali arasında vergi tahsili hususundaki çatışmanın devam ettiği 1767 senesindeki bir kayıttan anlaşılmaktadır. Buna göre, Dadya malikâne olarak tasarruf edilen Menteşe'nin kazası olmak hasebiyle kadimden beri imdâd-ı hazeriyeden muaf olduğu hâlde Ahmed Ağa 3000 kişilik külliyetli bir insan gücü ile ahaliyi tehdit etmiş, 16 kişiyi katletmiş ve hazeriye adı altında 80 kese akçelerini gasp etmişti. Bunun üzerine yapılan tahkikatta Ahmed Ağa'nın haksızlığı tespit edilmiş ve tahsil ettiği meblağın ahaliye iadesi yönünde karar verilmişti.⁸⁹

18.yüzyıla ait kayıtlar merkezî yönetim, taşra idarecileri ve halkın karşı karşıya geldiği buna benzer sayısız durumun örnekleri ile doludur. Taraflar arasındaki mâli ilişkiler, nakit para ve üretimin sınırlı olduğu bu taşra evreninde, borçluluk ve adalet arama hakkı üzerinden tüm taraflara bir müzakere imkânı sunuyordu. Bu zemindeki aracı konumu taşra idaresine

85 Ahmed Ağa'nın Menteşe avarızından İstabl-ı Âmire masraflarına ödemekle yükümlü olduğu meblağ için bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 343/27712; Menteşe mütesellimin Rodos'da yapılmakta olan kalyonlar için Menteşe avarız malından yapması gereken ödeme hakkında bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 175/13706; Limni muhafazasındaki yeniçeri mevaciclerinin Menteşe sancak bedeli mukataasından gönderilmesi hakkında bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 339/27337; Muhtelif kaleler muhafazasında bulunan Yeniçeri mevaciclerine Menteşe gelirlerinden yapılan ödemeler hk. BOA, AE.SMST.III, nr. 2/72; Ahmed Ağa'nın iltizam sözleşmesinin gereği olarak tersaneye ödemekle yükümlü olduğu meblağı ödeme konusunda aldığı uyarı için bk. BOA, C.BH, nr. 8/374.

86 Menteşe civarındaki Teke sancağının Kaş ve Kalkan kazalarında yaşanan çatışmanın çözümü için bölgedeki en müktedir kişi olarak Ahmed Ağa'nın görevlendirilmesi ve bunun üzerine sorunun büyümesi hakkında bk. BOA, HAT, nr. 1415/57851. Baba Hasan Çavuş'un da aynı bölgede ve aynı lakapla anılan kişilerle 30 yıl önce yaşadığı problem, ailenin iktidar alanının genişliği ve bölgesel rekabetin sürekliliği hususlarında dikkat çekicidir.

87 Sefer sırasında Menteşe sancağından İstanbul'da Davudpaşa Sahrası'na gönderilmesi emredilen develer hakkında bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 286/22980 ve BOA, AE.SMST.III, nr. 185/14606; Donanmanın ihtiyacı için Menteşe'den mübayaa olunan zift ve katran hakkında bk. BOA, AE.SMST.III, nr. 245/19546; Ordunun ihtiyacı için Menteşe ve civarından mübayaası emredilen kilim ve çuvallar için BOA, C.AS, nr. 844/36044.

88 BOA, AE. SMHD.I, nr. 155/11609.

89 BOA, A. {DVNSAHK.A.d (Ahkâm Defteri) nr. 50, s. 344, h. 1047.

de merkezle müzakeresinde çoğu zaman bir hareket alanı ve zaman kazandırıyor. Nihai karar kendi aleyhine olsa bile âyânın bedel ödediği durumlar nispeten nadirdir. Merkezî yönetimi bölgedeki güç dengesini değiştirecek bir karar almaya iten çoğunlukla kendisine karşı işlenen suçlar oluyordu. Dadya ahalisi ve Ahmed Ağa arasında aynı konuda 20 yıl süresince yaşanan anlaşmazlık da bunu doğrular mahiyettedir.

Âyân kökenli taşra idarecilerinin bir diğer önemli fonksiyonu ise yüzyıl boyunca edindikleri zenginlik sayesinde kapılarında besledikleri kalabalık milis güçlerini ve askerî tecrübelerini savaş zamanında İstanbul'un hizmetine sunmalarıydı. Tımar düzenindeki değişimin eseri olarak eyalet askerlerinin yerini alan levent kökenli ücretli askerler Osmanlı ordusunda giderek daha önemli hâle gelmişti ve nihayet 1768-1774 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı'nda âyân kapısından leventler, ordunun kompozisyonunda önemli bir yer tutuyordu.⁹⁰ Kezâ âyânlar, serdengeçti ağalığı ve serdarlık görevleri gereği sancaklardan yeniçeri toplayıp savaşa götürmekteydiler. Bu, âyânların iktidarını ve merkeze karşı müzakere gücünün de artmasına imkân sağlıyordu. Ahmed Ağa da bu savaşlarda muhtelif askerî görevler icra etmiştir. Hassaten Batı Anadolu kıyıları ve adaların savunmasında kendisine önemli görevler verilmiştir. 1770 senesinde 2800 süvari levent askeri ile sefere katılmıştı.⁹¹ 1771 başarılarında ise ağanın 800'ü piyade, 200'ü süvari olmak üzere 1000 asker tahrir ederek Rodos'a göndermesi emredilmişti⁹² ve askerler oğlu Ebubekir Ağa başbuğluğunda Rodos'a varmışlardı.⁹³ Daha sonra ne zaman ve hangi cephede olduğu tespit edilemeyen bir görevle masraflarını kendisi karşılayarak 750 asker ile orduya katılması emredilir ancak bu görevin 1773 senesi başarılarında ise iptal edildiğini öğreniyoruz. Ruslarla yapılan ateşkesin bitmek üzere olması ve Mentеше adalarının muhafazasının aciliyet kesp etmesi sebebiyle bu seferden muaf tutulan Ahmed Ağa, 750'sinin masraflarını kendisinin karşılayacağı, geri kalanının tayinat ve ulufelerinin uhdesindeki Mentеше avarız ve nüzulünden karşılanacağı, ulufe ve tayinat bahaları aylık 5406 kuruş olan 2000 levent ile Sakız muhafazasına katılmak üzere Sakız Muhafızı Mustafa Paşa maiyetinde görevlendirilmişti.⁹⁴ Yaşı ve sağlık durumu sebebiyle bu görevi, oğlu Ebubekir Ağa kapıcıbaşı pâyesi olarak üstlenmişti.⁹⁵

90 Yeşil, *İhtilâller Çağında*, s. 23-24.

91 BOA, C.AS, nr. 1047/46002.

92 BOA, C.AS, nr. 1193/53329.

93 BOA, AE.SMST.III, nr. 323-26058.

94 BOA, C.AS, nr. 992/43361; BOA, C.AS, nr. 53/2474; BOA, C.AS, nr. 7/276. Sayılar belgelerde geçtiği şekilde aktarılmışsa da kesin olmayıp kaba bir potansiyeli işaret etmektedir. Merkezin talep ettiği asker sayısı ile gerçekten cepheye ulaşan asker sayısı arasında daima önemli farklar olduğu gibi, cepheye ulaştıktan kısa süre sonra yine önemli kısmı firar ettiğinden ve gelen askerlerin bir kısmı da savaşmaya kadir vasıfta olmadıklarından bir görev etrafında talep edilen, toplanan, cepheye ulaşan, tayinat alan ve savaşan asker sayıları arasında Osmanlı belgelerinde her zaman araştırmacıyı yanıltacak denli farklı sayılar zikredilmektedir. İlgili değerlendirme için bk. Yeşil, *İhtilâller Çağında*, s. 159 ve 164; Karaosmanzâde Ahmed Ağa da yakın tarihlerde 1500 asker ile Sakız muhafazasında görevlendirilmişti. Nagata, *Tarihte Ayanlar*, s. 35.

95 BOA, C.AS, nr. 992/43361.

1773 senesi Temmuz’unda ise Aydın muhassıl vekili ile birlikte Ahmed Ağa, düşman gemilerinin seyir halinde olup adalar ve sahillerin tehdit altında olmaları sebebiyle uyanık olmaları ve bilhassa İstanköy adasının savunması için bölgedeki diğer görevlilerle işbirliği halinde gerekli tüm desteği vermeleri için tehditkâr bir emre muhatap olur.⁹⁶ Ardından Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile savaş nihayete ermiş ve Ahmed Ağa ve ailesi askerî görevlerden geçici bir süre halas olmuştu. Daha sonra 1778 senesi ortalarına Ahmed Ağa’nın tekrar asker tahriri ile görevlendirildiğini görüyoruz. Rusya’nın Kırım’a asker çıkararak barış antlaşmasını ihlal etmesi üzerine Osmanlı merkezi olası bir savaşa hazırlanmaya başlamış ve sınır ve kaleleri tahkim etmeye koyulmuştu. Bu doğrultuda yine muhtelif âyân ve taşra idarecilerinden olduğu gibi Hasançavuşzâde Ahmed Ağa’dan da 1000 süvari askerini İsmail Seraskeri Abdullah Paşa maiyetine göndermesi emredilmişti.⁹⁷ Ahmed Ağa’nın toplamı istenilen askerin, bahşiş, ulufe, tayinat, çerke, çadır, mühimmat ve bargir ücretleriyle birlikte toplam 58.396,5 kuruş masrafları devletin Menteşe ve Aydın bölgesinden alacaklı olduğu vergi gelirlerinden karşılanacaktı. Osmanlı Devleti’nin büyük kayıplar yaşadığı, mâli ve askerî olarak sarsıcı olan Osmanlı-Rus savaşı sonrasında bu görevin Ahmed Ağa için de zorlayıcı olduğu anlaşılıyor. Ağa bir arzuhal yazarak devleti olduğu gibi, kendisini de bir hayli zor koşullarda bırakan Osmanlı-Rus savaşı sonrasında büyük borç içinde olduğunu, bir kısmı da kendisinin devlete borcu olan bu meblağı peşin olarak alamazsa bu görevi yerine getiremeyeceğini, padişaha ve Devlet-i Aliyye’ye hizmet ve sadakatten ve kendine tevdi edilen görevi yapmaktan iftihar duyacağını, çaresizliğini dile getirmekle haya ettiğini de ekleyerek ifade eder. Gerekli paranın tahsil edilmesi için teşebbüslerde bulunmuş olmasına rağmen muvaffak olamamıştır. Bu sebeple merkezin ya tahsilatı sağlaması ya da görevi üzerinden almasını talep eder.⁹⁸

Merkez ve âyân arasındaki müzakere olgusuna örnek teşkil eden bu yazışmada merkezin bu mazerete cevabı, içinde bulunduğu zor durumu ve yüzyıl sonunda askerî bakımdan âyâna olan bağımlılığını ortaya koyar. Merkez söz konusu gelirlerin tahsili sürecinde aksaklıklar olduğunu kabul eder ve gerekli meblağın temini için bir yol bulunacağını bildirir. Bu, Ahmed Ağa’nın arzuhalinin yokuşa sürme olmadığını, gerçekten de mâli bir krizin söz konusu olduğunu doğrular. Ancak bu zorluk karşısında Ahmed Ağa’nın görevden affı söz konusu olmaz, her ne şartta olursa olsun bir an evvel asker toplamaya başlaması tehditkâr ifadelerle tekrarlanır.⁹⁹ Bu müzakerenin neticesini takip etme imkânımız maalesef yoktur. Ancak iki savaş arasındaki bu dönemde hem âyân ve hem de merkez, bir çaresizlikle karşı karşıya kalmış gibi görünmektedir. Bu tarihten kısa bir süre sonra, 1779 senesinde Ahmed Ağa’nın eşkıya ilan edilerek tahkikata uğramasının bu zor koşullarla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

96 BOA, AE.SMST.III, nr. 42/3004.

97 BOA, C.AS, nr.1016/44542.

98 BOA, C.AS, nr. 1141/50694-1.

99 BOA, C.AS, nr. 1141/50694-2 ve 3.

Ahmed Ağa'nın Menteşe mütesellimi olarak üstlendiği görevlerden bir diğeri ise 18.yüzyılın son çeyreğinden itibaren Menteşe mütesellimliğine bağlı bir görev olarak şekillendiği anlaşılan kalyon yapımıdır. Osmanlı donanması 1770 yılında büyük oranda imha edildiği için gemi inşa seferberliği başlatılmış birçok âyân kalyon yapımı için görevlendirilmiştir. Bunlardan biri de Ahmed Ağa'dır. Ağa önce 1777'de Marmaris'te,¹⁰⁰ daha sonra 1787'de Bodrum tersanesinde bu inşaat sürecine müteahhit tayin edilmişti.¹⁰¹

1787'de, yerine geçtiği sâbık mütesellim Ömer Ağa'nın Bodrum Tersanesi'nde inşa etmekte olduğu 2 kalyonun inşaatını mütesellim olması ve bölge kaynaklarını yönetme görevini üstlenmesi sebebiyle Ahmed Ağa'nın devraldığı anlaşılmaktadır.¹⁰² Görevin önemine binaen de sürgünde bulunan ağa Menteşe'ye varana dek mütesellimliğe ve kalyon inşaatına vekalet etmek üzere damadı Milâs (Beçin) âyânı Abdülaziz Ağa tayin edilmişti.¹⁰³ Daha sonra Ahmed Ağa 2 kıta kalyonu inşa etmeye gücünün yetmediğini, ancak birini tamamlayabileceğini ifade ederek bu görevden affedilmeyi rica etmiş, bunun üzerine kalyonlardan birinin inşası görevi kalcı olarak Abdülaziz Ağa'ya tevdi edilmiştir.¹⁰⁴ Ahmed Ağa ayrıca, gemi inşaatı deneyimi ve Menteşe'nin deniz ticaretine elverişli konumundan istifadeyle kendisine bir gemi inşa ettirmişti ve ticari faaliyetlerde de bulunuyordu.¹⁰⁵

Ahmed Ağa'nın 1760-1780 arasındaki uzun görev süresinde bölgesel bir güç olarak iktidarını pekiştirdiğini ve nüfuz bölgesini genişlettiğini görüyoruz. Hasaıncı ailesi sancağın muhtelif kazalarında bulunan hane halkı mensupları ile sancak ölçeğinde örgütlü bir güce sahipti. Örneğin 1779 (h. 1193) senesinde Sığla sancağı kazalarından olan Çine, Şahme ve Karpuzlu kazalarının vergi gelirlerini toplama görevi iltizamla Ahmed Ağa'nın üzerindedir.¹⁰⁶ Ailenin, sancağın kuzey kesiminde bulunan, daha önce Menteşe sancağına bağlı olup 17.yüzyıl sonu ile 18.yüzyıl başları arasındaki tarihlerde Sığla ve Aydın sancaklarına bağlanan Çine, Şahme, Karpuzlu, Yenipazar ve Bozdoğan kazalarında çok sayıda çiftliği bulunuyordu.¹⁰⁷ 1769-1770 (h. 1183-1184) tarihlerinde ise Ahmed Ağa Denizli Hassı voyvodası idi.¹⁰⁸ Muhtemelen yaşça en büyük olması sebebiyle, hanenin işlerinin yürütülmesinde öne çıkan oğul Ebubekir Ağa da 1762-1763 (h. 1176-1177) senelerinde Denizli Hassı voyvodalığı yapmıştı.¹⁰⁹

100 BOA, C.BH, nr. 183/8589.

101 BOA, C.BH, nr. 157/7446.

102 BOA, D.BŞM.TRE.d, nr. 15151, s. 2.

103 BOA, AE. SABH.I, nr. 59/417; BOA, C.BH, nr. 157/7446.

104 BOA, C.BH, nr. 157/7446.

105 BOA, C.ML, nr. 428/17318; BOA, C.ML, nr. 750/30552.

106 BOA, C.ML, nr. 135/5776.

107 BOA, C.ML, nr. 580/23815.

108 BOA, C.ML, nr. 170/7199.

109 BOA, AE.SMST.III, nr. 332-26806.

Ahmed Ağa'nın diğer oğlu Osman Ağa,¹¹⁰ torunu Ömer Ağa,¹¹¹ yeğeni Süleyman Ağa¹¹² da ailenin bölgesel örgütlenmesinde, gerektiğinde tevkif edilip firar edecek düzeyde görevler üstlenmişlerdi. Köyceğiz kazası zaten ailenin memleketi ve iktidarının merkezi olarak güçlü olduğu bir bölgeydi. Bununla birlikte, ailenin Dalaman'da da tâbileri sayesinde kazayı vergi toplanamaz denli karıştırma gücüne sahip olduğu anlaşılıyor.¹¹³ Ahmed Ağa'nın Ula kazasında da bir konağı vardı.¹¹⁴ Damadı Milaslı ailesinden Abdülaziz Ağa ise Milâs kazası âyânıydı ve aile 1783'te (h. 1197) tevkif edildiğinde kanun hilafına direnç gösterenlerden biriydi.¹¹⁵ Yine kethüdası Yusuf Muğla kazası sakinlerindendi.¹¹⁶ Ahmed Ağa Muğla'da, Menteşe sancağının 24 kazasına naip atama yetkisinin malikâne mutasarrıfı tarafından kendisine iltizam olarak verildiği iddiasıyla merkezden tayin edilen Muğla Naibi Es-seyyid Mehmed Salih'i kazaya sokmayacak denli güçlü idi.¹¹⁷ Kızı Fatıma'nın da Köyceğiz ve Giranis kazalarında 75.000 kuruş değerinde mülkü vardı.¹¹⁸ Sobıca kazası Âyânı Cihanzâde Halil Ağa ve Çal kazası Âyânı Dede Ağa, merkez tarafından da tabiiyetleri teslim edilecek kadar Ahmed Ağa'nın adamlarıydı ve 1773'teki sefer görevleri Ahmed Ağa'nın Sakız'a zaten kendi adamları olan bu âyânların adamlarını gönderdiği ve bunların daha fazlası asker toplamaya kudretleri olmadığı gerekçesiyle iptal edilmişti.¹¹⁹ 1779'da aileye ait çiftlik ve mülkler ağırlıklı Köyceğiz, Muğla, Düğer, Tarahya, Dalaman, Milâs, Kirkez,¹²⁰ Bozöyük,¹²¹ Çine, Bozdoğan ve Karpuzlu¹²² kazalarında bulunuyordu. Dolayısıyla, Ahmed Ağa'nın iktidar bölgesinde aile ve hamilik ilişkilerini kullanarak örgütlediği ve bu sayede gücünü sancak sınırlarının ötesine varacak denli arttırdığı anlaşılıyor.

Ahmed Ağa, bir yandan rakipleri aleyhine bölgede etkinliğini arttırırken diğer yandan merkez bürokratları ile de iyi ilişkiler yürütüyordu. 18.yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru malikâne olarak satılan Menteşe sancağının malikânegileri, bölgede güçlü ve etkin idareciler olarak karşılarında Hasançavuşzâde ailesini bulmuşlardır. Ahmed Ağa babası Hasan Çavuş'un inşa ettiği iktidarı devralarak bu erken tarihlerden itibaren sancak yöneticisi olmasını sancağın malikânegileri ile iyi ilişkilerine borçlu gibi görünmektedir.

110 BOA, C.ML, nr. 428/17318.

111 BOA, C.ML, nr. 580/23815; BOA, C. DH, nr. 254/12676; BOA, TS.MA.e, nr. 232/32.

112 BOA, C.DH, nr. 84/4170.

113 BOA, C.DH, nr. 336/16798.

114 BOA, C.ML, nr. 575/23558.

115 BOA, C.DH, nr. 336/16798.

116 BOA, AE.SABH.I, nr. 107/7329.

117 BOA, A. {DVNSAHK.A.d (Ahkâm Defteri) nr. 44, s. 85, h. 218.

118 BOA, AE.SABH.I, nr. 107/7329.

119 BOA, AE.SABH.I, nr. 281/18893-4.

120 BOA, AE.SABH.I, nr. 28/2133.

121 BOA, A. {DVNSAHK.A.d (Ahkâm Defteri) nr. 29, s. 106, h. 329.

122 BOA, C.ML, nr. 580/23815.

Mütesellimliğinin erken dönemlerinde, yani 1760 öncesinde Menteşe mukataasının malikâne mutasarrıfı olan (tahminen h. 1170-1189) Aişe Sultan¹²³ Kethüdası Kazgancızâde Hasan Ağa idi.¹²⁴ Hasan Ağa bölgede etkin bir yatırımcı idi. Eşzamanlı olarak Denizli Hassı'nın¹²⁵ ve bölgedeki önemli bir yörük cemaati has mukataası olan Horzum mukataasının da malikâne mutasarrıflarındandır.¹²⁶ Ahmed Ağa'nın 1745-1756 (h. 1158-1170) arasında birkaç kez bu mukataaların mültezimi olduğunu biliyoruz. Ayrıca Hasan Ağa'nın malikânciliği esnasında, 1762-1763 (h. 1176-1177) yıllarında Denizli Hassı'nın voyvodalığını Hasançavuşzâde Ebubekir Ağa'nın¹²⁷ ve 1769-1770 (h. 1183-1184) tarihlerinde ise Ahmed Ağa'nın yaptığı¹²⁸ biliyoruz.

Hasan Ağa ile birlikte Menteşe mukataasının hissedarlarından biri ve onun vefatının ardından da emini olan Mehmed Said Bey ile Hasançavuşzâdelerin ilişkisi daha açık biçimde kaynaklara yansımıştır. Ahmed Ağa 1760 senesine dek mütesellim olanları bertaraf ederek deyim yerindeyse kendisini dayatmış ve tarafları kendisiyle uzlaşmaya mecbur bırakmıştı.¹²⁹ 1772-1773'te (h. 1186) Menteşe mütesellimi olan Ahmed Ağa sancağın avarız ve nüzulünün iltizamını Mehmed Said Bey'in kethüdasının kefaletiyle üzerine almıştı.¹³⁰ 1760-1779 (h. 1173-1193) arası dönemde kendilerine mültezim olarak Hasançavuşzâde Ahmed Ağa'yı seçen malikâne hissedarlarının bu kesintisiz tercihi şüphesiz bir mecburiyetle birlikte işlerini yeterli düzeyde yürütmelerinden kaynaklanan bir memnuniyete de ifade ediyordu. Yeni bir mütesellim arayışına ancak onun firarı ile yatırımlarının yöneticisiz kalması neticesinde girişmişler,¹³¹ kısa süre sonra 1781'de affedilip geri döndüğünde tekrar onunla çalışmak istemişlerdi ve Ahmed Ağa malikâne mutasarrıflarının talebi üzerine tekrar mütesellim olarak atanmıştı.¹³²

Osmanlı merkezi, ilgili yazışmalarda Ahmed Ağa'nın affedilmesinde Mısırlı ekabirin iltimasını vurgularken tekrar mütesellim olarak atanmasında Menteşe sancağı bedeli mukataasının malikâne mutasarrıflarının belirleyici rol oynadığını vurgular.¹³³ Bunda adetâ,

123 Bu tarih aralığında bilinen iki Aişe Sultan'dan ilki, II. Mustafa'nın kızı (1696-1752) ve diğeri III. Ahmed'in kızıdır (1718-1776). Belgedeki verilerden hareketle bahsi geçen Aişe Sultan, Küçük Aişe Sultan olarak da anılan III. Ahmed'in kızıdır. bk. BOA, AE.SABH.I, nr. 66/4623; Şaduman Tuncer, *Sultan III. Ahmed, Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti*, Timaş Akademi, İstanbul 2023, s. 402; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 75-76.

124 BOA, C.ML, nr. 146/6195.

125 BOA, AE.SMST.III, nr. 332/26806.

126 BOA, C.ML, nr. 170/7199.

127 BOA, AE.SMST.III, nr. 332/26806.

128 BOA, C.ML, nr. 170/7199.

129 Çok hisseli olarak tasarruf edilen Menteşe sancağı mukataasının hissedarlarından bir kısmı 1760 öncesinde Ahmed Ağa'dan şikâyetçi olmuşlardı. bk. Bekir Gökpınar, "Menteşe'de Ayân Mücadelesi", s. 163.

130 BOA, AE.SMST.III, nr. 93/7028.

131 BOA, C.ML, nr. 168-7093-1.

132 BOA, C.ML, AE.SABH.I, nr. 255/17143.

133 BOA, AE.SABH.I, nr. 255/17143.

bir süre önce hilaf-ı rıza hâl ve hareketi sebebiyle idam emri verilen Ahmed Ağa'nın yeniden güç ve zenginliğe kavuşmasına, devletin bu ikircikli tutumuna dair bir gerekçe sunuluyor gibidir. Ahmed Ağa'nın aldığı Mısırlı desteği gibi, Mentеше sancağı malikâncileriyle ilişkisi de taşrada servet ve iktidarın nasıl imparatorluk sathına yayılmış ilişki ağları içindeki şekillendiğini gösterir mahiyettedir.

Ne var ki artan gücüne paralel olarak ailenin merkez açısından arz ettiği tehlike ve bölgesel rakiplerinin husumeti de iktidar oyununun doğası gereği artmıştı. 1779 senesi sonlarına doğru Ahmed Ağa ve torunu Ömer başta olmak üzere HasaıavuŐzâde ailesi hakkında idam kararı çıkmış ve ağa, ailesi ile birlikte firar etmişti.¹³⁴ Merkezin emirlerine itaatsizliği ve bölge halkına zulmü gibi genel ifadelerle “şaki” ilan edilen ağaya spesifik bir suç isnat edilmemektedir. Ahmed Ağa'nın değişen dengelerin sonucunda eşkıya ilan edildiği anlaşıyor.¹³⁵

Başta, ağanın yabancı uyruklu bir tüccar gemisine binerek kaçtığı haber alındığından İzmir'den Rodos'a, Trablusşam'dan Sayda'ya dek Akdeniz kıyılarındaki tüm şehirlerin yetkililerine haber salınmış, ağanın, tüm eşyası ile birlikte alıkonularak İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.¹³⁶ Kısa süre içinde ağanın Mısır'a kaçtığı duyulmuştu.¹³⁷ Bunun üzerine Muğla halkı ve kadısı ilam ve mahzarlar vererek Ahmed Ağa ve taallukatının Mısır'a vardıklarını haber aldıklarını, olur da Mısır ümerasının iltimasıyla affedilir ve Mentеше'ye dönerlerse halkın perişan olacağını, bu sebeple buna mahal verilmemesini niyaz ediyorlardı.¹³⁸ Nitekim korktukları başlarına gelecekti. Ne var ki bunun bir korku ve duyumdan ibaret olmaması kuvvetle muhtemeldi. Mentеше sancağının kaynaklarını kontrol etmek için süregiden rekabette en büyük ve muktedir aktör HasaıavuŐzâde bertaraf olmuştu ve rakipleri muhtemelen, bu avantajı kaybetmek istemiyorlardı. Nitekim bu durum Ahmed Ağa'nın rakibi olarak resme dahil olan Ömer Ağa'nın Mentеше'deki iktidarını arttırmak yolunda önünü açmıştı ve Ömer Ağa Mentеше mütesellimi olarak tayin edilmişti.¹³⁹

İdamı emredilen ancak Mısır'a firar ederek ölümden kurtulan Ahmed Ağa mallarına el konulmasından kurtulamayacaktı. Yakalanması yönünde tüm Akdeniz havalisine gönderilen emirleri müteakip bölgeye yeni bir mütesellim atanmış, ağanın muhallefatını zapt için görevliler gönderilmiş ve yeni mütesellim Ömer Ağa da bölgeyi tanıyan ve güç kullanma kapasitesi olan biri olarak muhallefat sürecinde bizzat rol almıştı.¹⁴⁰ Ömer Ağa sadece mütesellimliği değil, Ahmed Ağa'nın muhallefat zaptı sürecinde değeri belirlenen Mentеше

134 BOA, C.DH, nr. 254/12676.

135 BOA, C.AS, nr. 1141/50694.

136 BOA, AE.SABH.I, nr. 147/9948.

137 BOA, AE.SABH.I, nr. 209/13858.

138 BOA, C.DH, nr. 338/16899.

139 BOA, C.ML, nr. 169/7118.

140 BOA, C.DH, nr. 74/3651.

ve civarında bulunup tespit edilebilen tüm mal varlığını da hazineye bir bedel ödeyerek devralmıştı.¹⁴¹

Dönemin koşullarında taşrada iktidarın ve servetin kaynağını, vergi toplama yetkisi oluşturuyordu. Devletin sağladığı imtiyazlarla zenginleşen âyanı yola getirmek için merkez, bu imtiyaz sayesinde elde ettiği servete el koyuyordu ve nakde dönüştürülüp İstanbul'a nakledilebilir olanlar haricindeki zenginliğin el değiştirmesini sağlayarak bölgedeki yeni temsilcisinin iş yapma kapasitesini arttırmayı hedefliyordu. Zira yeni mütesellim de devletin bitmeyen taleplerine muhatap olacaktı ve bunları temin etmesi için gelir getiren kaynaklara ihtiyacı vardı.

Ahmed Ağa'nın mal varlığı şüphesiz bundan ibaret değildi. Bir kısmını muhakkak yanında götürmeye muvaffak olmuştu ki muhallefatın zaptı sürecinde yapılan tahkikatla ağanın taşınabilir tüm servetini "kırmızı bir gılaf" içinde Mısır'a götürdüğü şayiası yayılmıştı.¹⁴² Ayrıca önemli bir kısmını da bölgede kalan adamları yardımıyla muhallefat görevlilerinden saklamayı başarmış görünüyor. Nitekim bu tarihten altı yedi sene sonra değerinin 45 kese akçeye ulaştığı iddia edilen altın ve gümüş eşya dolu iki sandığın ortaya çıktığını biliyoruz.¹⁴³ Dahası ağanın bizzat inşa ettirdiği bir kalyonu vardı ki o da ağanın firarı esnasında Marmaris'ten kalkıp Mısır'a varmıştı ve Mısır İskenderiye limanında bu işe memur edilen görevlilerce ele geçirilmiş ve İstanbul'a getirilmişti.¹⁴⁴

Ahmed Ağa'nın Mısır'a firarı ailenin gücünü uzun vadede zayıflatmış ve Menteşe'de Milaslızâdeler ile birlikte güçlü bir rakip olarak Tavaslızâdelerin güçlenmesine alan açmıştır. Ağustos 1781 tarihinde Ahmed Ağa'nın affedildiğini görüyoruz. Ağa, tam da firarının başında Muğla halkının öngördükleri gibi, Mısır şeyhleri ve emirlerinin¹⁴⁵ rica ve taleplerinin Mısır valisi Mehmed Paşa vasıtasıyla İstanbul'a ve Sadrazam aracılığıyla Padişah'a ulaştırılması neticesinde affedilmişti. Memleketi Menteşe'ye dönmesine izin verilmiş¹⁴⁶ ve bedeli mukabili Ömer Ağa'nın devraldığı muhallefatı da, bu kez Ahmed Ağa'nın darphaneye daha yüksek bir meblağ ödemeyi taahhüt etmesiyle, kendisine iade edilmişti.¹⁴⁷ Ömer Ağa ile aralarında sancağın idaresi ve söz konusu muhallefat hakkında süregiden çatışma Ahmed Ağa tekrar azledilene kadar devam devam etmiştir.

1781 yılı başlarında tekrar mütesellim olan Ahmed Ağa çok kısa bir süre sonra tekrar azledilmiştir. Bu kez malikâne mutasarrıflarının desteğini kaybetmiş olduğu görünür.

141 BOA, C.DH, nr. 254/12676.

142 BOA, C.DH, nr. 74/3651.

143 BOA, C.ML, nr. 696/28495.

144 BOA, C.ML, nr. 750/30552.

145 BOA, C.DH, nr. 84/4170.

146 BOA, AE.SABH.I, nr. 255/17143.

147 BOA, C.DH, nr. 254/12676.

Malikânegilerden Mehmed Said Bey azilden hemen önce, Kasım 1782 tarihli tezkiresinde Menteşe sancak bedeli mukataasının mütesellimi Ahmed Ağa'nın zorbalığından yakınır ve bir sonraki yıl (h. 1197) mütesellimliği Ömer Ağa'ya verilmesini talep eder.¹⁴⁸

Bu azil sürecinde Ahmed Ağa'ya somut ve net bir suç isnat edilmiştir. Ağa, Menteşe sancağının Marmaris, Köyceğiz ve Megri kazalarında çıkan katranı Tersane-i Âmire için devlete, devletin belirlediği fiyattan satmak yerine kaçakçılık yaparak daha yüksek fiyatla başka taliplerine satmakla suçlanmıştır.¹⁴⁹ Bununla da bağlantılı olması muhtemel bir başka husus da Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa'nın bu kez sürece Ahmed Ağa aleyhinde müdahale etmesidir. Kapudan Paşa ağanın ailesi ile birlikte sürgün edilerek Menteşe'den uzaklaştırılmasını önerir.¹⁵⁰

Tüm bu gelişmeler neticesinde, artık 100 yaşına yaklaşmış olan ve işlerini oğullarına ve kethüdası Yusuf Ağa'ya bırakmış olan Ahmed Ağa'nın¹⁵¹ görev ve mülkleri tekrar Tavaslı Ömer'e devredilmiş ve ailenin Menteşe'den uzaklaştırılmasına karar verilmişti. Bu kez Ahmed Ağa şiddetli bir cezaya çarptırılmasa da ailenin Menteşe'den uzaklaştırılması ve bölgedeki iktidarlarına son verilmesi hedeflenmiştir. Padişahın bizzat dahil olduğu bu tasfiye sürecinde Ahmed Ağa'ya “ister ise iyâl ve evlâdıyla gelip Âsitane-i Aliyye’nde ve istemez ise Güzelhisar’da maâda Kütahya ve yahud âhâr ihtiyar eylediği mahalde ikâmet ve imrâr-ı vakt” etmesi hususunda tercih sunulmuştu.¹⁵² Hatta Ahmed Ağa'ya bir maaş bağlanması bile talep edilmişti.¹⁵³ Ahmed Ağa gibi bölgesinde büyük iktidar sahibi bir âyânın maruz kaldığı bu tutum, politik ve ekonomik büyük bir darbe olduğu gibi, Hasançavuşzâde ailesi için büyük bir aşağılanma ve itibar kaybına işaret etmekteydi. Mamafih bir yüzyıldan beri Menteşe yöresinde yönetici olan aile, Aydın vilayetinde olduğu gibi, devlet merkezinde de güçlü bir çevre edinmişti. Bu sebeple de kabusa dönen bu süreci kısa sürede bertaraf etmekte kendilerine yardımcı olacak hamî bulmakta zorlanmadılar. Zira Ahmed Ağa Kütahya'ya gittiğinde Anadolu Valisi Abdi Paşa'ya iltica etmiş, Abdi Paşa da Ahmed Ağa ve ailesinin akıbeti hususunda ricacı olmuştu.¹⁵⁴

Ahmed Ağa, iktidar, servet ve itibarını kolayca kaybetme niyetinde değildi. Belgelere yansıyan iddialara göre oğlu Ebubekir, torunu Ömer ve kethüdası Yusuf ile birlikte Menteşe'den ayrılırken oğlu Osman'ı Menteşe'de bırakmış ve kendisine bağlı köy ve çiftliklerde ihtilal çıkarmıştı. Yeni mütesellimin ağzından öğrendiğimiz bu hadiselerin aslında ne olduğu bir tarafa, aile ve tâbilerinin, sahip oldukları servet ve iktidarı bırakmak hususunda direndikleri

148 BOA, A. {AMD, nr. 23/76-5.

149 BOA, A. {AMD, nr. 23/76-2.

150 BOA, A. {AMD, nr. 25/12; BOA, A. {AMD, nr. 23/76-6.

151 BOA, A. {AMD, nr. 23/76-1.

152 BOA, C.DH, nr. 329/16438.

153 BOA, C.DH, nr. 278/13869-1.

154 BOA, A. {AMD, nr. 25/12.

kesindir.¹⁵⁵ Öyle ki Ahmed Ağa'nın oğlu Osman ile Kapudan Paşa'nın üzerine gönderdiği kuvvetler arasında çatışma çıkmış ve çokça can kaybı yaşanmıştır.¹⁵⁶

Bu çatışmaların yanı sıra Hasançavuşzâdelerin yakında Menteşe bölgesinde tekrar iktidarı devralacakları yönündeki şayiaların neticesinde¹⁵⁷ aile mensuplarından torun Hacı Ömer ve Kethüda Yusuf Limni adasına sürülmüşlerdi.¹⁵⁸ 1786'da Kayseri sancağını arpalık olarak tasarruf eden Trabzon Valisi Canikli¹⁵⁹ Ali Paşa'nın misafiri olarak Kayseri'de bulunan büyük oğul Ebubekir Ağa'nın yaptığı görüşmeler sonucunda Ali Paşa, ailenin Limni'de sürgün bulunan üyelerinin de Kayseri'ye gelerek kendi hanesinde ikamet etmelerini rica etmiştir.¹⁶⁰ Nitekim Menteşe'ye ayak basmamak ve sancak işlerine müdahale etmemek şartıyla Ali Paşa'nın ricası kabul edilmiştir.¹⁶¹

Kısa süre sonra bir kez daha yüksek rütbeli bir bürokrat, bu kez Canikli Ali Paşa'nın oğlu Battal Hüseyin Paşa aile lehine olarak devreye girmiş¹⁶² Erzurum Valisi olan Battal Hüseyin Paşa, bu tarihte Erzurum'da bulunan Ebubekir Ağa'nın ve muhtelif yerlere dağılmış olan aile fertlerinin affedilerek Menteşe'ye dönmeleri, mütesellimliği ve mallarını geri almaları için iltimasta bulunmuştur.¹⁶³ Hüseyin Paşa'nın ricası da reddedilmemiş ve Ahmed Ağa, servet ve iktidarını belli şartlar karşılığında geri kazanarak 1786 senesi ortalarında yaklaşık dört senelik sürgün döneminden sonra Menteşe'ye geri dönmeyi başarmıştır.¹⁶⁴

Affedilen ve memleketine dönen Ahmed Ağa'nın dirençli kariyer seyri karşısında kaybeden yine Tavaslı Ömer Ağa olmuş, iktidardan düşmüş ve iki aile arasındaki silahlı çatışmalara varan ve sancakta yönetim krizi yaratan mücadele Ahmed Ağa'nın vefatına dek sürmüştür.¹⁶⁵ Ahmed Ağa, 1787 senesinde Temmuz¹⁶⁶ ve Kasım¹⁶⁷ ayları arasında bir tarihte vefat etmiş olmalıdır. Henüz 1783 senesinde kendisinden 100 yaşına erişmiş bir pir olarak söz edilen Ahmed Ağa'nın vefat ettiğinde kaç yaşında olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Affedilmesi için sık sık vurgulandığı üzere merhameti calip olması umulan düzeyde yaşlı olduğu kesindir.¹⁶⁸

155 BOA, C.DH, nr. 336/16798.

156 BOA, A. {AMD, nr. 25/12.

157 BOA, C.ML, nr. 742/30260.

158 BOA, C.DH, nr. 278/13869-2.

159 Caniklizâde ailesinin hikâyesi, serveti ve ilişkî ağları için bk. Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

160 BOA, C.DH, nr. 99/4903.

161 BOA, C.DH, nr. 278/13869.

162 BOA, C.DH, nr. 99/4903.

163 BOA, C.DH, nr. 99/4903.

164 BOA, C.DH, nr. 99/4903.

165 BOA, C.DH, nr. 340/16981.

166 BOA, C.BH, nr. 157/7446. Şevval 1201 (Temmuz 1787) tarihinde hala hayatta olduğu anlaşılıyor.

167 BOA, C.ML, nr. 389/15929. Safer 1205 (Kasım 1787) tarihinde oğul Ebubekir mütesellimdir.

168 BOA, C.DH, nr. 329/16438.

Ebubekir Ağa Dönemi: İsyân ve Çöküş Yılları

Ahmed Ağa'dan sonra aileye büyük oğlu Ebubekir Ağa riyaset etmiş, mütesellimken vefat eden babasının yerine Mentеше mütesellimi olmuştur. Ahmed Ağa'nın firarında görev ve terekesinin bir bedel mukabili Ömer Ağa'ya devredilmesi gibi, vefatında da emlaki ve mütesellimlik görevi oğlu Ebubekir'e Darbhane-i Âmire'ye 100.000 kuruş ve babasından kalan mukataa borçlarını ödemesi taahhüdüne mukabil verilmişti.¹⁶⁹

Ebubekir Ağa, babasının yaşlı ve kendisinin büyük oğul olması sebebiyle, Ahmed Ağa'nın sağlığında da ailenin bölgedeki etkinliğinde ve idari işlerde aktif olarak rol alıyordu. Babasının iktidarı döneminde 1762-1763 senelerinde Denizli Hassı voyvodalığı yapmıştı.¹⁷⁰ 1770 tarihinde, kuvvetle muhtemel, Ahmed Ağa'nın o esnada sefere katılıp Mentеше'de bulunmaması sebebiyle¹⁷¹ kısa bir dönem bir nevi vekâleten Mentеше mütesellimliğini uhdesine almıştı.¹⁷² 1773 yılında Sakız muhafazasında görevlendirilen Ahmed Ağa'nın yaşı ve sağlık durumu el vermediği için yerine oğlu Ebubekir Ağa, Dergah-ı Ali Kapıcıbaşılık rütbesi verilmek suretiyle Sakız'a gönderilmişti.¹⁷³ Ne var ki Sakız'a varsa da askeri yönetme ve görevini layığı ile yapma hususunda ihmalkâr davrandığı gerekçesi ile birkaç ay sonra kapıcıbaşılığı düşürülmüş ve kaçma ihtimali göz önüne alınarak Sakız'da kalebent edilmesi emredilmişti.¹⁷⁴ Ancak Ebubekir Ağa'nın uzun bir süre mahpus olmadığı anlaşılmaktadır, bilakis kapıcıbaşılık pâyesi alması, bir yönetici olarak meşruiyetini pekiştirmiş olmalıdır.¹⁷⁵

Ebubekir Ağa dönemi başından itibaren aile için zorlu bir süreç olmuştur ve ağa, babası döneminde kazandıkları servet ve iktidarı muhafaza etmek için yıpratıcı bir mücadele içine girmişti. Ne var ki hem bölgesel hem de imparatorluk ölçeğindeki gelişmelerle bağlantılı olarak ailenin gücü önemli ölçüde erimeye başlamıştı. Ailenin bölgesel rakipleri ve İstanbul ile ilişkisi, Ebubekir Ağa döneminde de 1779 sonrası dinamikleri ile devam etti. Aile savaş koşullarında merkezin büyük taleplerinin tümünü karşılamakta yetersiz kaldığından yıpranarak itibar kaybederken rakip aileler ise yine savaş durumunun yarattığı ihtiyaçlara binaen yükselme imkânı bulmuştu.¹⁷⁶

169 BOA, AE.SABH.I, nr. 147/9993-1.

170 BOA, AE.SMST.III, nr. 332/26806.

171 BOA, C.AS, nr.1140/50661; BOA, C.AS, nr. 1047/46002.

172 BOA, AE.SMST.III, nr. 7/437.

173 BOA, C.AS, nr. 992/43361.

174 BOA, C.AS, nr. 302/12496-3.

175 Yeşil, *İhtilâller Çağında*, s. 26, Dipnot 40: "Savaşa giden ayanların idare ettikleri bölgelere güvendikleri kişiler, genellikle oğulları, mütesellim olarak atanmaktaydı. Böylece savaş dönemlerinde sadece ayanın kendisi değil, oğlu da idari açıdan meşrulaşıyor ve babasının ölümünden sonra rakipleri arasından kolayca sıyrılarak bölge idaresine talip oluyor. Böylece Babiali'nin daha önceden tanıdığı ve resmi bir statü verdiği oğulun ayan/vali olarak atanmasıyla birlikte ayan aileleri, hanedana dönüşmekteydi."

176 Hasançavuşzâde ailesinin rakibi Tavaslı Ömer'in savaş koşullarında merkezle müzakere etme gücüne bir örnek olarak bk. BOA, C.AS, nr. 1206/5401; Batı Anadolu ayanlarından Karaosmanzâdelerin 1768 ve 1787 savaşlarının etkisiyle yeniden güçlenme imkânı buldukları hakkında bk. Nagata, *Tarihte Ayanlar*, s. 33.

1788 ila 1789 (h. 1202-1203) yılları boyunca Ebubekir Ağa, Darphane'ye ödemeyi taahhüt ettiği bedeli ödemesi ve Menteşe mütesellimliğine bağlı bir görev olarak babasından devraldığı kalyon inşasını tamamlaması için merkezin sayısız ihtar ve tehdidine muhatap oldu.¹⁷⁷ Bunlara cevaben, kalyon yapımının masraflı ve zor olduğu, sâbık mütesellimin zimmetinde kalan sancak gelirlerini tahsil edemediği için süreci layıkıyla yönetemediği yönünde gerekçe ve bahaneler sunmuştu.¹⁷⁸ Gerçekten de iş takibini Ahmed Ağa'nın yeğeni Ali Razi isimli şahsın yürüttüğü bu kalyon, 1790 senesi başında hâlâ tamamlanmamıştı¹⁷⁹ ve İstanbul'un ikazları giderek daha tehditkâr bir ton kazanıyordu.¹⁸⁰

Mütesellimin yükümlü olduğu görevleri yerine getirebilmesi, uhdesine verilen mâli kaynakları verimli bir şekilde kullanabilmesine bağlıydı. Merkezî hükümetin taşra elitlerinden beklediği temelde, yönetimlerine verilen kaynakların gelirleri ile kendilerine tevdi edilen gemi inşaatı, asker tahriri vb. görevleri yerine getirmeleri idi. Bu doğrultuda da kendisine verilen görevleri yerine getirmeyen veya getiremeyen Ebubekir Ağa'yı bir yandan uyarıp tehdit ederken öte yandan uhdesindeki vergi gelirlerinin verimli bir şekilde toplanabilmesi için gerekli kişileri uyarmaya devam ediyordu. Örneğin, 1789 senesi sonlarında bir yandan Hasançavuşzâde ailesi ferman ve emirlerle biteviye uyarılırken öte yandan Tavaslı Ömer, iltizamındaki Tavas kazası ödemelerini vaktinde yapması, Sığıla Sancağı âyânından İlyaszâde Halil ise uhdesindeki Çine, Şahme, Karpuzlu kazalarını Ebubekir Ağa'nın oğlu Ömer'e iltizama vermesi hususunda ikaz ediliyordu.¹⁸¹

Ebubekir Ağa'nın mütesellimliği esnasında Hasançavuşzâde ailesinin muhatap olmaya devam ettiği olağan görevlerin başında askerî görevler gelmekteydi. Ebubekir Ağa'nın oğlu Ömer Ağa, Avusturya ile devam eden savaşta Silistre Valisi ve Maçın Muhafızı Ahmed Paşa'nın maiyetinde Maçın cephesinde görevlendirilmişti. Ömer Ağa, 1789 yılı Ekim ayında muhatap olduğu tekit emrinde kışlak için tertip edilen askerler gelmeden maiyetindeki askerlerle görev yerini terk etmemesi hususunda uyarılmıştı.¹⁸² Diğer taraftan 1789 yılı Kasım ayında yazılan bir fermanın, Ebubekir Ağa ile birlikte bölgedeki âyânlardan Maçın cephesinde kışlak askeri olmak üzere asker tahrir etmelerinin istendiğini, ancak âyânların çeşitli bahane ve taahhütlerle bulunmak suretiyle vakit geçirmeye çalıştıklarını, dolayısıyla askerin toplanmadığını anlıyoruz.¹⁸³

Tüm uyarılara rağmen ağa, masrafları miriden karşılanmak şartıyla (Ebubekir Ağa'nın Darphane-i Âmire'ye olan borcundan havale edilmek yoluyla) Silistire Valisi Ahmed Paşa

177 BOA, AE.SABH.I, nr. 147/9993; BOA, C.BH, nr. 254/11776.

178 BOA, C.ML, nr. 109/4832; BOA, C.DRB, nr. 35/1718; BOA, C.DRB, nr. 21/1009.

179 BOA, C.BH, nr. 245/11371; BOA, C.BH, nr. 245/11371.

180 BOA, AE.SSLM.III, nr. 160/9623.

181 BOA, C.ML, nr. 740/30185.

182 BOA, C.AS, nr. 31/1434.

183 BOA, C.AS, nr. 62/2940.

maiyetinde Maçın'de kışlamak üzere tahrir etmesi istenen 500 süvari askeri, kışlak vakti geçtiği ve 1790 yılı mart ayı geldiği halde toplayamamıştı. Bu süreçte Ebubekir Ağa ile İstanbul arasında ardı ardına yazışmalar yapılmış, Muğla'ya işi takip etmek üzere mübaşirler gönderilmişti. Ebubekir Ağa, İstanbul'a yazdığı mektubunda 500 süvari askeri tahrir ve oğlu Mustafa Ağa'yı da askere başbuğ tayin ettiğini ve askerın yola çıkmak üzere olduğu bilgisini vermesine karşılık merkezi hükümet, 500 nefere ek olarak masrafları Ebubekir'in kendi kesesinden karşılanacak 1000 süvari asker daha tertip etmesini istemişti. Devletin bu dayatması karşısında zor duruma düşen Ebubekir Ağa 1790 yılı içinde vazifesini zamana yaymaya çalışmış ve birbiriyle çelişen arzuahaller yazmak durumunda kalmıştı. 1790 yılı başında Muğla kadısına yazdırdığı ilamda, daha önce hazırladığını ve yola çıkmak üzere olduğunu söylediği 500 miri süvari için bir aylık zaman isterken, 1000 nefer askeri de toplayıp göndermeyi taahhüt etmişti. Ancak yaşlı olduğu için cepheye kendisinin gidemeyeceğini, yerine oğlunun gitmesinin kabul edilmesini istiyordu. Kendisine bir aylık mühlet verilmiş olmalı ki İstanbul kaymakamının 10 Mart 1790 tarihli buyruğunda sürenin dolduğu ve yazılan emre riayet ederek memur olduğu askeri toplayıp sefere hareket etmesi istenmiştir.¹⁸⁴

1790 yılı ortasına doğru Ebubekir Ağa bu kez kendisinden talep edilen askerın, oğlu Mustafa Ağa ile damadı Ömer Ağa başbuğluğunda orduya gönderilmek üzere hazır olduğunu belirtmiş ve çeşitli gerekçeler ileri sürerek kendisinin bizzat sefere gitme vazifesinden af istediğini yinelemiştir. Ebubekir Ağa'ya göre inşa etmekte olduğu kalyonun, planlandığı gibi 28 Haziran 1790 tarihinde denize indirilmesi için mütesellim olarak çok sayıda askerle birlikte bizzat tersanede bulunması gerekiyordu. Keza bizzat sefere katıldığı takdirde Darphâne-i Âmire'ye olan borç taksitini ödemekte zorlanacak, Rodos Adası başta olmak üzere Batı Anadolu kıyılarının güvenliğinin sağlanmasında sıkıntı yaşanacak ve sair önemli işlerin ifası aksayacaktı. Ebubekir Ağa'nın bu istekleri kabul bulmamış ve mütesellimlik görevi gereği sefere bizzat katılmak mecburiyetinde olduğu belirtilmiş ve beyhude mektup göndererek zaman geçirmeye çalışmaması için şiddetli bir şekilde uyarılmıştı.¹⁸⁵ Öte yandan Ebubekir Ağa'nın talep edilen sayıda askeri toplayamamasında Mentеше kazalarından Saruluz (Isravalos) Âyânı Açıcıbaşıoğlu Mustafa, Eşen Âyânı Küçüköğlü Osman ve Ağirdos Âyânı Camuşoğlu Hüseyin'in kazalarına düşen askerleri göndermeyi reddederek itaasızlık etmelerinin; Düğer, Milas, Mandalyat, Sobıca ve Giranis kazalarından ise talep edilenden daha az sayıda asker gönderilmesinin de etkisi olduğu merkez tarafından bilinmekteydi ve bahsi geçen âyânların sürgünle cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır.¹⁸⁶ Merkez ve Saray bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekteydi.

Bu uyarılar karşısında Ebubekir Ağa İstanbul'a, sefere gideceğini ancak seferden dönene kadar sancaktaki işlerinin oğlu Hacı Osman Ağa tarafından vekaleten idare edilmesini

184 BOA, C.AS, nr. 191/8256.

185 BOA, C.AS, nr. 297/12338.

186 BOA, HAT, nr. 194/9567.

istemıştır. Bu isteği hızlıca cevaplanmış ve 18 Haziran 1790 tarihiyle Osman Ağa'nın Menteşe sancağı mukataası mütesellimliğine vekaleten tayin edildiği yönünde ferman çıkmıştır.¹⁸⁷ Ancak Ebubekir Ağa Menteşe'den ayrılmadığı gibi, kendisinden istenilen askeri de toplayamamıştır. Bunun üzerine, merkezî hükümet Darphane'ye olan borcu karşılığında toplayacağı 500 askerden vazgeçmiş, kendi kesesinden tertip ve teçhiz etmesini istediği süvari asker sayısını da 1000'den 500'e düşürmek durumunda kalmıştı. Darphane'ye olan borcuna mahsuben teçhiz edeceği askerden vazgeçilince bu amaçla tahsil ettiği parayı Darphane-i Âmire'ye göndermesi istenmişti.¹⁸⁸ Ebubekir Ağa ise 500 askerin ulufesi olan 27.145,5 kuruşu tahsil ve teslim ettiğini, Menteşe sancağından toplanan 500 askeri de oğlu Seyyid Mustafa, damadı Ömer Ağa ve kayını Abdulfettah Ağa ile birlikte cepheyeye gönderdiğini ve kendisinin de kalyonu tamamlayıp denize indirmek için eksik mühimmatın Tersane-i Âmire'den gelmesini beklediğini belirtmişti.¹⁸⁹ Bu bilgiler üzerine Temmuz 1790'da İstanbul'da Baş Muhasebe Kalemi, Darphane-i Âmire ve Sergi Halifeligi kayıtlarına bakılarak Ebubekir Ağa'nın ödediğini belirttiği meblağın Hazine-i Âmire'ye teslim edilip edilmediği kontrol edilmiş ve her üç daireden de olumsuz cevap gelmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Ebubekir Ağa'nın bizzat ilgileneyeceği ve Haziran ayında denize indirileceğini söylediği kalyon inşaatı da bitirilememiştir.¹⁹¹

1790 senesi hem aile hem de merkezî hükümet açısından zor bir dönemdir. Devam eden Avusturya ve Rusya savaşları sebebiyle merkez bir yandan Hasançavuşzâde ailesinin serveti ve iktidarından kendi ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmak için Ebubekir Ağa'ya eş zamanlı olarak gemi yapımı, asker tahriri, Darphane'ye taahhüt edilen ödemelerin yapılması gibi zorlu görevler verirken bir yandan da geniş iktidar bölgesinde asayişini temin etmek için ailenin kudretine ihtiyaç duyuyordu. 1790 senesi Mayıs ayında, merkezin artan taleplerine karşı itiraz yükselten ve asi durumuna düşen Tekelioğulları'na¹⁹² mensup Ebubekir Paşa'nın (Tekeli Deli Bekir) nüfuzunu kırmak için Teke yöresi âyanından Kaş âyanı Hacı Kadrioğlu Ali ve Menteşe'den Hasançavuşzâde Ebubekir Ağa'dan başka başvuracak güçlü kimse bulunmuyordu¹⁹³ ve onlar üzerinde de sefer görevi bulunması sebebiyle tedip işi

187 BOA, AE.SSLM.III, nr. 318/18455.

188 500 askeri toplayıp memur olduğu sefere gitmediği için askere harcanacak olan meblağın mübaşir vasıtasıyla tahsil edilmesi için babası yerine vekaleten mütesellim olan Osman Ağa'dan talep edilmiştir. BOA, C.AS, nr. 1223/54914.

189 BOA, C.AS, nr. 1223/54914 ve BOA, C.AS, nr. 297/12338.

190 BOA, C.AS, nr. 297/12338.

191 BOA, C.AS, nr. 1223/54914.

192 Tekelioğulları hanedanı ve Tekeli Bekir Paşa'nın isyanı hakkında detaylı bilgi için bk. Evren Dayar. "Âyanlar Çağı'nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 59, s. 117-156.

193 BOA, HAT, nr. 1395/55903.

ertelenmişti.¹⁹⁴ Bu bilgi, Ebubekir Ağa'nın sefere gitme konusunda bunca direncine rağmen merkezî hükümet tarafından asi ilan edilmediği ve gözden çıkarılmadığını göstermektedir.

Savaş ortamında devlet, bir taraftan Ebubekir Ağa'dan asker isterken diğer taraftan da ağanın babasının muhalefatını devralmak karşılığında ödemeyi taahhüt ettiği meblağı tahsil etmeye çalışmaktaydı. Ailenin 100 yıla yakın iktidar döneminde edindiği servetin esas kaynağı devletti ve hem ağanın taahhüdü hem de mütesellim olarak tahsil etmekle yükümlü olduğu vergiler sebebiyle devlet alacaklıydı. Nitekim 1790 senesi sonlarında İstanbul hâlâ, 1785 ve 1786 seneleri (h. 1201-1202) Menteşe sancağı avarızından Ebubekir Ağa zimmetinde kalan borçları tahsil etmeye çalışmaktaydı ve bölgede bir üst otorite olan Aydın muhassılına da bu iş için devreye sokmuştu.¹⁹⁵ Söz konusu borçların dışında Aydın Muhassılı Cihanzâde Mir Hüseyin Bey, Bodrum Tersanesi'nde Süleyman Bey marifetiyle yapılan bir adet kalyonun masrafları için Ebubekir Ağa'nın zimmetinde kalan 20.000 kuruşun tahsil edilmesi için görevlendirilmişti.¹⁹⁶ Ebubekir Ağa, merkezden gelen baskılar karşısında borçlarını eritmek için uğraşa da 1791 senesi başlarında ödeme, görev ve havalelerinden sonra bugün yarın ödeyeceğim taahhüdü ile zaman kazanmaya çalıştığı 93.523¹⁹⁷ borcu kalmıştı¹⁹⁸ ve aynı senenin sonralarına doğru artık merkezin sabrı tükenmiş gibi görünmekteydi.

Sefere asker gönderme konusunda yaptığı pazarlık ve ayak sürümler, uhdesindeki kalyon inşaatının bir türlü tamamlanmaması, geçmişe dönük borçlarını ödeme konusundaki ihmalleri yetmezmiş gibi, bir de sefere katılma emrine itaat etmediği için sürgün ve müsadere ile cezalandırılan Milaslı Ömer Ağa'nın affedildikten sonra Milas'a girmesine -konuyla ilgili emirlere rağmen- engel olmaya çalışması, Ebubekir Ağa'nın sonunu hazırlamıştır.¹⁹⁹

Milaslı ailesi, Hasançavuşzâde ailesinin bölgedeki kadim rakiplerinden biriydi ve baba Ahmed Ağa zamanında da iki aile arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Bölgedeki rantı paylaşmak konusunda birbirine rakip olan bu iki ailenin bir hısım akrabalık ilişkisi de vardı. Daha önce de belirtildiği üzere, Milas Âyanı Abdülaziz Ağa, Hasançavuşzâde Ahmed Ağa'nın damadı idi. Bu tarihte Ebubekir Ağa'nın rakibi olarak resme dahil olan Ömer Ağa da Abdülaziz Ağa'nın damadı ve kardeşinin oğlu idi²⁰⁰ ve onun vefatını müteakip ailenin reisi konumuna gelmişti. Milaslı Ömer Ağa ayrıca, Hasançavuşzâdelerden Aziz isimli kişinin

194 BOA, HAT, nr. 1396/55977. Tekelioğullarının bölgedeki kadim rakibi Yılanlıoğulları ailesinin çoğu ferdi 1784 senesinde Tekeli Deli Bekir tarafından ortadan kaldırılmıştı. Merkez buna izin vererek aileler arasındaki denge siyasetinin de Teke bölgesinde aksamasına yol açarak, kadim denge siyasetini yürütecek unsurlardan yoksun kalmıştı. Tekelioğullarını dengeleyecek yerel aktörün ortadan kalkması devletin girdiği bir çıkmaz sayılabilir. Evren Dayar. "Tekelioğulları (1770-1814)", s.132-133.

195 BOA, AE.SSLM.III, nr. 211/12458; BOA, AE.SSLM.III, nr. 211/12464.

196 BOA, C.BH, nr. 275/12682.

197 BOA, C.ML, nr. 115/5129.

198 BOA, D.BŞM.MHF, nr. 90/83.

199 BOA, HAT, nr. 209/11132.

200 Kaymakçı, *Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri*, s. 54.

muhtemelen üvey kızı ile evliydi.²⁰¹ Ancak bu akrabalık iki aileyi karşı karşıya gelmekten alıkoymamıştı. Aynı iktidar kaynaklarına, Menteşe ve civarının yönetimine talip olan bu iki ailenin menfaat çatışması merkezin geleneksel denge ve denetleme siyaseti uyarınca da kullanışlı idi ve merkez nezdinde birbirlerinin alternatifi durumundaydılar.

Merkezin Ömer Ağa'yı affetmek hususunda pek de gönüllü olmadığı anlaşılıyor. Ömer Ağa'nın muhallefatını üstlenmek için talip arandığı sırada Ebubekir Ağa, İstanbul'a adam yollayarak muhallefata talip olmuştur. Defterdarlıktan yapılan hesap üzerine mukataalar ve emvali için toplam 500 kese akçe (yaklaşık olarak 210.000 kuruş) ödemek koşuluyla Milaslızâde Ömer'in mukataa ve emvalinin Ebubekir Ağa'ya verilmesi, peşin ve taksitlerinin de plan dahilinde ödemesi konusunda uzlaşma sağlanmıştı. Ancak 15 günlük süre aşılmasına rağmen Ebubekir Ağa tarafından bir ses çıkmamış olması, hükümetin fikrinin değişmesine yol açmıştır. Sadrazamın padişaha yazdığı telhiste durum anlatılmış ve Ebubekir Ağa'nın Darphane'ye olan yüklü borcunu ödemediği, mâli yükümlülükleri konusunda problem çıkardığı ve Milaslızâde'nin mukataa ve emvali için taahhüt ettiği ödemenin tahsilatında da zorluk çekileceğinin aşikâr olduğu izah edilerek, Milaslı Ömer'in affedilmesi ve yeniden mukataa ve emvalinin kendisine verilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir. III. Selim de bu planı uygun bulmuş ve onaylamıştır.²⁰² Buna dayanarak denilebilir ki Milaslı Ömer Ağa'nın affedilmesinde Hasançavuşzâdeler'in artık merkez için iş yapılabilir ortaklar olmaktan çıkmasının etkisi vardır. Nitekim Ebubekir'in azlinden kısa süre sonra, 1793 senesi sonlarına doğru da (h. 1208) Menteşe mütesellimliği de rakibi ve merkez için alternatiflerinden biri durumundaki Ömer Ağa'ya tevcih edilecektir.²⁰³

Ömer Ağa'nın affedilmesi ve emvalinin iadesini kabul etmek istemeyen Ebubekir Ağa, devlete karşı taahhütlerini yerine getirmediği gibi, affedilip yeniden Milas'a geri dönmesine izin verilen Ömer Ağa'nın Milas'a girişine de rıza göstermemiştir. Hatta Milas'a girip Ömer Ağa'nın emvaline ve eşyasına gayri meşru bir şekilde el koymuş, etrafa emirler göndererek gizlice asker toplayıp Ömer Ağa'nın Milas'a girmemesi için tüm yolları kesmiştir. Bunun üzerine Ebubekir Ağa'ya Ömer'in Milas'a girişine mâni olmaması için emir gönderilir iken²⁰⁴ çevredeki Cihanzâde, İlyaszâde ve Tavaslılara da ayrı ayrı ferman yazılarak Ömer Ağa'nın

201 Belgede Hasançavuşzâde Aziz'in ehlinin Milaslı Ömer'in kayınvalidesi olduğu ifade edilmektedir. Ömer'in aile ile ilişkisinin doğrudan eşi üzerinden değil, kayınvalide üzerinden kurulması Ömer'in eşinin Aziz'in ehli olan kadının önceki evliliğinden olduğu ihtimalini akla getirmektedir. BOA, C.DH, nr. 60/2957.

202 Padişahın hattı: "Hasan Çavuşzâde peşin akçe veremediği halde, fimabad fukaraya zulm ve teaddi etmemek ve sadır olan emri alilere itaat eylemek şartları ile Ömer'in cürmü afv ve mukataat ve emvali kendine verile. Ancak fukaraya zulmetmek lazım gelür ise katl iderim, kendisine ifade edile" BOA, HAT, nr. 197/9933.

203 Ebubekir Ağa'nın hemen ardından, h. 1206 ve 1207 (1791-1793) senelerinde Menteşe mütesellimliği Aydınlı (Kara) Mehmed isimli bir şahsın uhdesinde bulunuyordu. İstanbul, yağmurdan kaçarken doluya tutulmamak için bölgeyi bir süre nispeten dışarıdan, Menteşe yerleşik olmayan bir ismin yönetmesini, böylece henüz ve zar zor affedilmiş olan Milaslı Ömer'i kontrol altında tutmayı denemiş gibi görünmektedir. HAT, C.ML, nr. 533/21869.

204 BOA, D.BŞM. MHF, nr. 90/83.

salimen Milas'a girmesi için destek istenmiştir. Hükümetin aldığı tüm önlemlere rağmen Ebubekir Ağa asker toplayarak Milas'a ulaşan tüm geçitleri kapatmış ve Ömer Ağa'nın Milas'a girişini engellemiştir. Bunlara ek olarak Menteşe sancağı mukataasının malikâne mutasarrıfları da mütesellim Ebubekir Ağa'dan yıllık ödemelerini alamayarak mağdur oldukları beyanıyla, yerine bir başkasının mütesellim olarak atanmasını talep etmişlerdi.²⁰⁵

Tüm bu gelişmeler, Ebubekir Ağa'ya karşı şimdiye kadar gösterilen tavrı değiştirmiş ve bütünüyle gözden çıkarılmasına sebep olmuştur. Başta sefere asker göndermeyişi olmak üzere mâli konular, reâyaya yaptığı zulümler ve Ömer Ağa meselesi Ebubekir Ağa'yı devlet nezdinde asi durumuna düşürmüş ve III. Selim sadrazama gönderdiği hatt-ı hümayunu ile idamına karar verilmiştir:

“Bu Hasan Çavuş oğlunun bu maddede ve âhar maddelerde isyân ve itaatsizliği zâhir ve böyle vakitte sefere asker göndermeyüb böyle hareketi katlini ve emvâl ve eşyası mirîden zaptı icâb etmiştir. Hakkından gelecek ve cezâ tertib olunacak tarîk ve imkân ne veçhile ise icrâda kusur etmeyesiz. İktizâ ider ise ve münasib ise Karaosmanzâde'ye hema[n] bir ferman yazılsun. Münasibi gelenlerden dahi su'âl idesiz”²⁰⁶

Hakkında idam kararı çıktığında Ebubekir Ağa, bütün imkânlarını seferber ederek isyanını sürdürmeye ve merkezî hükümeti kendi çıkarı doğrultusunda karar almaya zorluyordu. Buna mukabil İstanbul da Ebubekir Ağa'dan kurtulmanın uygun bir yolunu aramaya koyulmuştur. Ebubekir Ağa'nın ölü ya da diri olarak yakalanmasına karşı tedbir alınması için başta Aydın Muhassılı Cihanzâde Hüseyin Bey'e olmak üzere, civarda meskun ve muktedir âyanlar olan Sığla Âyanı İlyazsade Halil, Tavaslı Kelleci Osman ve Çine âyanından Osman ağalar ile birlikte Karaosmanzâde'ye emirler gönderilmesi kararlaştırılmış ve bunun mümkün merteye gizli kalmasına özen gösterilmişti.²⁰⁷ Mamafih Cihanzâde Hüseyin Bey ve Milaslı Ömer Ağa'nın Güzelhisar'da toplanan kuvvetlerinin Mandalyat köyüne (Milas'a bağlı Selim köyü) kadar geldiği haberi Ebubekir Ağa'nın kulağına gelince karşılık vermemiş ve Milas'tan ayrılarak Muğla'ya çekilmiştir.²⁰⁸ Merkezî hükümet, artık asi konumuna düşmüş olan Ebubekir Ağa'nın ve bölgede örgütlü ve geniş bir iktidar ağına sahip Hasançavuşzâde ailesinin en az zayıatla bertaraf edilmesi üzerine kafa yormuş; bu işi, aileyi ve tâbilerini ürkütmeden ve açıktan bir isyana teşvik etmeden, sancağın düzenini bozmadan ve yöre halkına zarar vermeden yürütmek üzere tedbirler almıştır.

Hasançavuşzâde “hanedanı”nın Menteşe sancağındaki yüz yılı bulan iktidarı neticesinde aile üyelerinin istihbarat elde etmeleri, halkı hamilik ya da tehdit suretiyle tahrik ederek bölgede bir asayiş krizi yaratmaları işten değildi. Merkez bu risklerin ve Ebubekir Ağa'nın

205 BOA, HAT, nr. 238/1327.

206 BOA, HAT, nr. 209/11132.

207 BOA, HAT, nr. 209/11132.

208 BOA, C.DH, nr. 259/12916.

yakalanmasının kolay bir iş olmadığı ziyadesiyle farkındaydı²⁰⁹ ve meselenin çözümüne sadrazam ve padişah bizzat müdahil olmuştu. Bu doğrultuda çeşitli tedbirler düşünülmüştür. Bunlardan biri Nazilli âyanından İcelizâde Halil Ağa'nın kapıcıbaşı pâyesi ile taltif edilerek İstanbul'a çağırılması ve Ebubekir Ağa'nın yakalanması hususunun onun riyasetinde gizlice örgütlenmesidir.²¹⁰ Padişah, bu yöntemin yararlılığından şüphe duymakla beraber eğer işe yarayacaksa denenebileceğini belirtmiş ve bu husustaki sorumluluğu sadaret kaymakamlığını da üstlenen Anadolu Valisi Ali Paşa'ya tevdi etmiştir.²¹¹ Padişahın şüphe duyduğunu izhar etmesi üzerine mevzu tekrar telhis edilerek padişahın kesin onayı alınmıştır.²¹² İcelizâde Halil'e kapıcıbaşılık unvanının verilmesi, söz konusu usulün denendiğini göstermektedir.²¹³

Değerlendirilen bir diğer tedbir, mütesellimliği Rusçuk muhafızına²¹⁴ verilmesi ve onun da asker sürücülüğü bahanesiyle bölgeye gelerek Ebubekir Ağa'yı izâle etmesiydi. Daha sonra Rumeli kazaskeri riyasetinde yapılan müzakarede Rusçuk muhafızının bu işe tek başına kadir olamayacağı ve muhakkak bölgedeki yerel muktedirler Tavaslı Kelleci Osman ve Milaşlı Ömer Ağa'nın Rusçuk muhafızının maiyetine verilmesi ve hatta daha güçlü ve etkili olan Karaosmanzâdelerin de desteğinin alınması gerektiği mülahaza edilmiştir. Şimdilik mütesellimliği görünürde yine Hasançavuşzâde Ebubekir Ağa'ya, gıyabında ise Rusçuk muhafızına verilmesi; ancak Rusçuk muhafızının Menteşe'ye girene kadar yalnızca asker sürücülüğü görevi ile hareket etmesi ve mütesellimlik görevini asla ibraz etmemesi tedbir olarak düşünülmüştür. Ancak Menteşe'ye atanacak olan Rusçuk muhafızının, maiyetine verilen bölgedeki yerel âyanları idare edip edemeyeceği, böyle savaş vaktinde Ebubekir Ağa'nın derdest edilmesi için bu kadar büyük bir işe girilmesinin uygun olup olmadığı hususlarında kesin kararı için sadrazama yeniden görüş sorulmuştur.²¹⁵

Bu planın nasıl neticelendiği hakkında bilgi yoksa da İstanbul'da müzakare edilen bu tedbirlerin nihai olarak işe yaramadığı anlaşılıyor. Çünkü padişahın 1791'deki kesin kararına rağmen Ebubekir Ağa ve oğullarının tedibi veya "izâle-i vücud"larının gerçekleştirilmesi kısa sürede mümkün olmamıştır. Resmi kayıtlara göre 1792 yılının Kasım ayında Ebubekir Ağa hâlâ Menteşe mütesellimidir.²¹⁶ Bunda, merkezin, bölgenin karışmaması için tedbirli davranması yanında, devam eden savaşın da etkisi olmalıdır.

209 BOA, HAT, nr. 1414/57735.

210 BOA, HAT, nr. 238/13270; BOA, HAT, nr. 252/14345.

211 BOA, HAT, nr. 238/13270; BOA, HAT, nr. 252/14345.

212 "Kaimmakam Paşa, çünkü sana lazımmış ruusu verile ve celb oluna", BOA, HAT, nr. 252/14345.

213 Hatt-ı hümayun gereğince İcelizâde Halil'e kapıcıbaşılık ruusunun verilmesi için yazılan buyruğunun tarihi 5 Şevval 1206'dir. (27 Mayıs 1792) BOA, C.DH, nr. 52/2558.

214 Belgelerde Rusçuk muhafızının adı zikredilmemekle beraber 1791-1792 yıllarında Rusçuk'ta muhafız olarak Yeğen Mehmed Paşa görev yapmaktaydı. BOA, C.HR, nr. 37/181; BOA, AE. SSLM.III, nr. 2/63.

215 BOA, HAT, nr. 1414/57735.

216 "Muğla kadısına ve dergâh-ı muallam kapıcıbaşılardan hala Menteşe sancağı mütesellimi Hasançavuşzâde el-Hac Ebubekir dame mecduhuya ve Deraliyye'mden hassaten mübaşir tayin olunan {...} hüküm ki, BOA, C.ML, nr. 115/5129, 22 Ra 1207 (7 Kasım 1792).

Osmanlı-Rus savaşı 1792 Ocak ayında Yaş Antlaşması ile sona erdikten sonra da Ebubekir Ağa ile merkez arasında müzakereler devam etmişti. Taahhüt ettiği meblağı ödemesi için yazılan muhtelif emirlerin ardından, ağanın hazineye olan borcu Başmuhasebe'den hesaplanmış ve kendisine 7 Kasım 1792 (22 Ra 1207) tarihli son bir emir gönderilmiş²¹⁷ ve hemen ardından Ebubekir Ağa'nın katli ve mallarının müsaderesi emri kesinleşerek aşikâr edilmişti.²¹⁸ Hasançavuşzâdelerin halli operasyonu için Anadolu Valisi El-Hac Ali Paşa görevlendirilmiştir.²¹⁹ Sahip oldukları gemiye binerek, tıpkı Ahmed Ağa zamanındaki gibi Mısır'a kaçmalarından duyulan endişe ile aile fertlerinin firarına mani olmak için Menteşe sancağında tedbirler alınmış, yolların karadan ve denizden tutulması için emirler gönderilmiştir.²²⁰ Hikâyenin bu kısmı ile ilgili yeterli bilgimiz olmasa da İstanbul'un Ebubekir Ağa ve oğullarının yakalanması hususunda sıkı tedbirler aldığı anlaşılıyor. Nitekim kökeni itibarıyla derya beylerinden olup bir aralık Aydın muhassıllığı da yapması hasebiyle bölgeyle bağlantıları bulunan Damad Melek Mehmed Paşa da Ebubekir Ağa'nın idamının kesinleştiği kasım ayın sonlarında Menteşe sancağında bulunuyordu.²²¹

Ebubekir Ağa'nın ve oğlu Ömer Ağa'nın öldüklerinde üzerlerinden çıkan kişisel eşyaların kayda geçirildiği belgenin tarihi olan 28 Ocak 1793 (15 Ca 1207) kuvvetle muhtemel baba oğulun İstanbul'da öldürüldükleri tarihtir.²²² İdama mahkûmiyetleri ardından yaklaşık iki ay içinde derdest edilen Hasançavuşzâdelerden Ebubekir Ağa ve oğlu Ömer Anadolu Valisi Ali Paşa tarafından yakalanarak İstanbul'a götürülmüş,²²³ Başbakikulu konağında²²⁴ mahpus edilmişlerdi. Anadolu Valisi El-Hac Ali Paşa hanesinde mahpus olan diğer Hasançavuşzâde Binbaşı Osman'ın akıbeti hakkındaki bilgimiz ise idam edildiğinden ibarettir.²²⁵ Ebubekir Ağa ve oğlu bu süre zarfında Başbakikulu ağa tarafından mal varlıkları, borç ve alacaklarını beyan ve itiraf etmek üzere sorgulanmışlardır.²²⁶ Bu süreçte parasal işlerini takip eden kâtibi Ömer Efendi ve şatırı Mehmed Efendi de İstanbul'a getirilerek sorguya çekilmişlerdir.²²⁷

217 BOA, C.ML, nr. 115/5129.

218 BOA, C.DH, nr. 168/8355.

219 BOA, C.ML, nr. 419/17051.

220 BOA, C.ML, nr. 419/17051; BOA, C.DH, nr. 168/8355.

221 BOA, C.DH, nr. 168/8355.

222 BOA, C.ML, nr. 286/11746.

223 BOA, C.ML, nr. 419/17051.

224 Başbakikulu "XVII. yüzyılda Başbâki Kulluğu, doğrudan doğruya defterdara bağlı beş daireden biriydi. Emrinde çalışanların sayısı ise altmış kadardı. Bunlar hazineye borcu olup da vermeyenleri, zimmetlerinde devlete ait mal bulunanları soruşturarak tahsilâtı yaparlardı. Başbâki kulunun emrindeki bâki kulları zaman zaman diğer maliye memurlarının işlerine ve hesaplarına baktıkları gibi yoklama ve teftiş için taşraya da gönderilirlerdi. Başbâki kulu, maliyeye borcu olanları kendi konağında göz altına alırdı. Burası sorgulamanın yapıldığı, borçlunun veya zimmetinde devlete ait mal bulunan kimsenin borcunu yahut zimmetini temizleyinceye kadar kaldığı bir hapisane gibiydi." Bk. Feridun Emecen, "Başbâki Kulu", *DİA*, V, İstanbul 1992, 126-127.

225 BOA, C.BH, nr. 273/12583.

226 BOA, HAT, nr. 240/13438.

227 BOA, AE.SSLM.III, nr. 191/11488.

Ebubekir Ağa'nın yakalanmasıyla birlikte Menteşe sancağına yayılmış bulunan Hasançavuşzâdelerin malları da müsadere edildi. Ailenin parasal ilişki kurduğu partnerler arasındaki en büyük pay sırasıyla Hazine, Menteşe sancağı mukataası malikâncileri ve bir sarrafa aitti. Bunu, alacaklı ya da borçlu oldukları bölgenin âyân ve eşrafından olan kişiler takip ediyordu.²²⁸ İdamlarından önce başlayan müsadere süreci, kayda değer bir zaman almıştı. Bunda ailenin servet ve iktidarının esas kaynağının iltizam işlemleri ve vergi tahsilatı olması etkilidir, zira sancak halkının zimmetinde kalan alacakları büyük bir yekûn tutuyordu.²²⁹ Ayrıca ailenin yüzyıllık hâkimiyet döneminde edindikleri emlak ve çiftlikler başta Köyceğiz ve Muğla kazaları olmak üzere, Dalaman, Milas, Marmaris, Kerme, Yerkesiği, Kirkez, Bozöyük, Gökâbâd, Pırnaz ve Çine kazalarına²³⁰ ve evlilikler yoluyla bağ kurdukları Rodos adasına yayılmış bulunuyordu.²³¹ Bu sebeple açık ve gizli büyük bir servete sahip olduğu düşünülen ailenin muhtelif çiftlik, emlak, hububat, hayvan, han, dükkân ve mahzenlerinin bulunduğu Menteşe kazalarına, Çine'ye,²³² Denizli'ye²³³ ve Rodos'a²³⁴ bölgeden ve merkezden birçok görevli tayin edilerek süreç sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Bu iş için görevlendirilenler arasında kısa süre önce sürgünle cezalandırılan, Ebubekir Ağa tarafından muhalefatına talip olunan ve daha sonra affedilerek Menteşe'ye dönmüş olan Milas Âyânı Ömer Ağa da vardı²³⁵ ki bu durum, Osmanlı taşrasında meşru ve gayrimeşru olanın doğasına ve iktidar ile taşra seçkinleri arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ailenin tespit edilebilen mal varlığı merkezin düşündüğü ve/veya beklediği ölçüde büyük değildi. Zira Ebubekir Ağa asi ilan edildiğinde zaten hazineye 93.523 kuruş borçlu bulunuyordu ve bunun büyük kısmı babasının muhalefatını devralmasına mukabil ödemeyi taahhüt ettiği bedeldi.²³⁶ Sonrasındaki tespitlerle bu borç miktarı arttığı gibi, aile mal varlıklarının bir kısmını da müsadereden kaçırmayı başarmış görünüyordu.²³⁷ Nitekim Ahmed Ağa döneminden beri ailenin uğradığı bu üçüncü müsadere idi ve bu konuda bir deneyim

228 BOA, AE.SSLM.III, nr. 191/11488; BOA, C.ML, nr. 729/29787.

229 1793 Ekim tarihli belgeye göre tahsili ve hazineye gönderilmesi görevi muhalefat mübaşiri ile bu tarihte Menteşe mütesellimi olan Aydınlı Kara Mehmed Bey'e verilen geçmiş yıllardan kaza alacaklarının yekunu 104.811 kuruşa ulaşıyordu. BOA, AE.SSLM.III, nr. 19/1116.

230 BOA, AE.SABH.I, 28/2133; BOA, C.ADL, nr. 16/1010-4.

231 BOA, HAT, nr. 240/13438.

232 BOA, C.ML, nr. 460/18682.

233 BOA, AE.SSLM.III, nr. 191/11488.

234 BOA, C.ML, nr. 419/17051.

235 BOA, AE.SSLM.III, nr. 191/11488.

236 BOA, C.ML, nr. 115/5129.

237 Tespit edilebilen bir örneği için bk. BOA, C.DH, nr. 60/2957: Nitekim 1796 Eylül'ünde vefat eden Hasançavuşzâdelerden Aziz'in eşi ve Milaşlı Ömer Ağa'nın kayınvalidesi olan yaşlı kadının sahip olduğu 400 kise akçe değerindeki nakit ve mücevhere, bu kadın üzerinden müsadereden kaçırıldıkları ve esasen Hsançavuşzâdelerin malları olması ve beytülmale ait olmaları gerektiği gerekçesiyle paraya el koyulmuştur. Bu husus, Hasançavuşzâdelerin muarızı olan Ömer Ağa'nın da muhalefatın tespiti esnasında merkez aleyhine bir tutum takınabileceğini düşündürmektedir.

kazanmış olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Ailenin servetini mufassal ve toplu olarak gösteren resmi kayıtlara ulaşılammışsa da Ebubekir Ağa'nın babası Ahmed Ağa'dan kalan emlâki önemli ölçüde muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Bir kısım emlâkini de azli ve katline giden süreçte merkezin borçlarını ödemesine yönelik tazyikine karşılık elden çıkarmıştı.

Aileye ait çiftliklerin bir kısmı müsadere den hemen sonra satılmış, bir kısmı ise ilk etapta, muhtemelen gerçek bedellerini tespit edebilmek amacıyla bölge ileri gelenlerinden Karaosmanzâdelere ve Milaslı Ömer Ağa'ya emanet suretiyle tevcih edilmişti.²³⁸ Ebubekir Ağa'nın hayatta kalan oğulları ve ailesi ise yalnızca Köyceğiz ve Pınaz kazalarında bulunan emlake taliptiler. Bu emlakın kendilerine devri için hazineye 3 taksitle 50.000 kuruş ödemeyi teklif etmişler, ailelerinin devlet hizmetinde yıllar geçirmiş “hanedan-ı kadime”den olmalarını öne sürüp hallerine merhamet edilmesini Anadolu Valisi Ali Paşa vasıtasıyla niyaz etmişlerdir. Ailenin konaklarının ise Menteşe mütesellimi ve ona bağlı görevliler tarafından kullanılması için tahsis edilmesi ve bedellerinin sancak ahali si tarafından ödenmesi değerlendirilmiştir.²³⁹

Bu hususlardaki yazışmalardan anlaşılan merkez, idare masrafları ve getirisi kıyaslandığında kendisine kayda değer gelir getirecek olanlar dışındaki emlake el koymaya pek de istekli değildir. Bunun istisnası, Ebubekir Ağa'nın hayatta kalan oğullarının talip olduğu, ailenin Köyceğiz'deki mülk ve çiftlikleri olmuş, Ebubekir Ağa'nın Köyceğiz'de bulunan mülkleri ve çiftlikleri Sultan III. Selim tarafından Mihrişah Valide Sultan'a ihsan edilmişti.²⁴⁰ Onun tarafından da vakfedilmişti.²⁴¹ Daha sonra 1794 senesi Şubat'ında Ebubekir Ağa'nın oğulları Mustafa, Süleyman ve Ahmed bu çiftlikleri vakfın kiracısı olarak, yıllık 3000 kuruş bedel ile tasarruf etmekle yetinmek zorunda kalmıştır.²⁴² Öncesinde rakabesi resmen devlete ve fakat fiilen aileye ait olagelmiş bu çiftliklerin Valide Sultan Vakfı'na devrinin, Nizam-ı Cedid uygulamaları kapsamında başlayan mâli kaynaklarının yönetiminin İrad Cedid Hazinesi ve Darbhane'ye devrine benzer şekilde merkezileşme temayülünü işaret ettiği muhakkaktır. Öte yandan yine de aileye kiralanmasına dayanarak, devletin taşra idaresinde partner değiştirme konusunda sosyoekonomik koşulları hiçe saymadığı, aileyi yok oluşa mahkûm etmek gibi bir derdi olmadığı, bilakis Osmanlı merkezi ile âyânlar arasındaki ilişkinin mutadî üzere gücünü sınırlayarak varlığını sürdürmesinde fayda mülâhaza ettiği söylenebilir.²⁴³ Nitekim Ebubekir Ağa'nın oğlu Hasançavuşzâde Mustafa Ağa 1812 Temmuz'unda vefat ettiğinde kendisinden “sâbık Menteşe Mütesellimi” olarak söz edilmekteydi ve “ashâb-ı servet ve yesâr”dan olması sebebiyle onun muhalledatı da müsadere edilmişti.²⁴⁴

238 BOA, C.ADL, nr. 16/1010-4.

239 BOA, C.ADL, nr. 16/1010-5.

240 BOA, AE.SSLM.III, nr. 96/5818.

241 BOA, HAT, nr. 238/13251.

242 BOA, HAT, nr. 238/13251; BOA, C.EV, nr. 444/22494.

243 Christoph K. Neumann, “Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 8, İstanbul 2009, s. 16.

244 BOA, C.ML, nr. 288/11812-1.

Hasançavuşzâdeler, Ebubekir Ağa'nın idamı ve mallarının müsaderesi sonrasında 18. yüzyılda edindiği iktidarı büyük ölçüde kaybetmiş ve idari, askerî ve mâli açıdan bir daha eski gücüne sahip olamamıştır. Mamafih merkezin "iş bilir" bir insan kaynağı olarak gördüğü ve zaman zaman çeşitli görevler vermek suretiyle işbirliği yaptığı aile, Menteşe yöresindeki seçkinliğini 19. yüzyılın ilk yarısında da sürdürmüştür.

Sonuç

Bu makalede Hasançavuşzâde ailesinin dört neslinin ve 1690'lardan 1810'lara uzanan tarihinin ana hatları ortaya koyulmuş, ailenin yükselişi ve düşüşü, imparatorluğun içinden geçtiği krizler ve bunlara karşılık ürettiği siyasal ve mâli çözümlerle ilişkili sosyopolitik bir bağlamda ele alınmıştır. Buna göre ailenin serencamını, güç tabanını teşkil eden coğrafyanın ve imparatorluk ölçekli mâli ve askerî gelişmelere bağlı olarak gelişen siyasal konjonktürün belirlediğini söylemek mümkündür. Çekirdek güç tabanı Menteşe sancağının Köyceğiz kazası olan ailenin kudret ve servetinin askerî güce dâyandığı görülmektedir. İdari ve mâli görevlerin kökeninde de bu silah gücü ve şiddet uygulama kapasitesi bulunur.

Ailenin serencamına bir bütün olarak bakıldığında askerî gücün, ekonomik ve siyasi güce ön ayak olduğu anlaşılmaktadır. Keza yatay ve dikey ilişkilerini sürdürme becerisi de aile tarihini yakından etkileyen bir diğer faktördür. Bir diğer deyişle, merkez bürokratları ve yerel güçlerle ilişkilerin yürütülmesinde uygulanan başarılı stratejiler, Hasançavuşzâdelerle yüzyıla yayılan bir iktidar imkânı sunarken, merkezin yüzyıl sonuna doğru değişen tutumuna uyum sağlama zafiyeti ise ailenin gücünü zayıflatmış; gözden düşmesine ve bölgesel iktidarını büyük ölçüde kaybetmesine yol açmıştır. Nitekim 19. yüzyıl başlarında, iktidarı önemli ölçüde budandığında ailenin, siyasal iktidar ve makamlara bağlı olarak elde ettikleri ekonomik güç de daralmıştı.

Hasançavuşzâdelerin mal varlıklarının ağırlıklı olarak bağ, bahçe, konaklar ile sancağın muhtelif kazalarında bulunan çiftliklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Sahip oldukları sınırlı sayıdaki han, hamam ve mahzenler ise konumları ve sayıları itibarıyla şehirli değil, kırsal bir ticari altyapıyı işaret etmektedir. Bunun yanında ailenin belgelere yansımayan ticari etkinlikleri bulunduğunu düşündüren iki önemli husus daha tespit edilmiştir. İlki, Ahmed Ağa'nın 1779 senesinde uğradığı müsaderede zapt edilerek İstanbul'a getirilen kişisel gemisidir. Gemide bulunan "tüccar malı"nın sahiplerine teslim edilmesinden sonra Hasançavuşzâdelere ait olan mala el koyulmuştur.²⁴⁵ Meblağın mütevazı olması ve gemide bulunan tüccar mallarının sahiplerine iadesinin söz konusu edilmesi, ailenin bu gemi ile bir tür nakliyecilik işi yaptıklarını düşündürmektedir. Ailenin ticari etkinliğine dair bir diğer husus, 1782 sonralarındaki ikinci

245 BOA, C.ML, nr. 428/17318: Belgede geçen meblağ 2 yük 62.459 paredir. 1 yük 100.000 akçe ve 3 akçe 1 pare kabul edildiğinde 1840,16 kuruşa tekabül eden bir miktara ulaşılmaktadır. Esas alınan değerler için bk. Ömer İşbilir, "Yük", *DİA*, XLIV, 46-48; Ali Akyıldız, "Para", *DİA*, XXXIV, 163-166.

tevkiflerinde Ahmed Ağa'nın, Marmaris ve Köyceğiz ve Meğri kazalarından hasıl olan katranı miri mübayaa ile Tersane-i Âmire'ye değil, daha yüksek fiyatla piyasada satmakla itham edilmesidir.²⁴⁶ Bu iki detay, ailenin hakimiyet alanlarının Doğu Akdeniz'in bir parçası olmasından ve gemi inşaatı deneyimlerinden istifade ile kaçakçılık da dahil, küçük hacimli bir takım ticari faaliyetler yürüttüklerine işaret etmektedir. Ailenin, seçkinliğin bir tezahürü olarak servetlerinin bir kısmını hayır amacıyla vakfettikleri bilinmektedir²⁴⁷.

Ailenin hikâyesi, âyân ailelerinin ortaya çıkış koşulları ve nüfuzlarını genişletme araçlarına dair örnekler sunar, Osmanlı taşra elitlerinin devlet merkezi ile ilişkileri, bölgesel olarak icra ettikleri görevler, yerel ve emperyal ölçekli ittifaklarına dair literatüre katkı sağlar. Serveti, yoğun konar-göçer nüfusu da bulunan Menteşe yöresinin tarım ve hayvancılığa dayalı kırsal ekonomisi üzerinde yükselen ailenin kırsal bir seçkinliği temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu seçkinliğin çerçevesini, devletin sağladığı imkanlarla birlikte 100 yılı bulan bir dönem boyunca aile mensuplarının kendilerini iktidara taşıyan ilişki ağlarını, bir diğer deyişle, tevarüs ettikleri sosyal sermayeyi sürdürme ve değişen sosyopolitik koşullara adaptasyon becerisi teşkil eder.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ahkâm Defterleri (BOA, A. {DVNSAHK.A.d), 1, 3, 29, 44, 50.

Mühimme Defterleri (BOA, A. {DVNSMHM.d), 108, 110, 125, 139, 144.

Muhallefat Halifelîği Defterleri (D.BŞM.MHF), 90/83.

Tersane Eminliğı Defterleri (D.BŞM.TRE.d), 15151.

Ali Emiri Mustafa II (AE.SMST.II), 33/3294, 74/7823.

Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III), 199/19207, 210/20338.

246 BOA, A. {AMD, 23/76.

247 Aile tarafından kurulan vakıflar, makalenin boyutu dikkate alınarak başka bir çalışmada değerlendirilmek üzere kapsam dışında bırakılmıştır.

- Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I), 155/11609.
- Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III), 91/7034.
- Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III), 277/22139, 175/13706, 2/72, 339/27337, 343/27712, 140/11048, 185/14606, 245/19546, 286/22980, 323-26058, 332-26806, 42/3004, 7/437, 93/6987, 93/7028.
- Ali Emiri, Abdülhamid I (AE.SABH.I), 28/2133, 107/7329, 147/9948, 147/9993, 147/9993-1, 209/13858, 255/17143, 28/2133, 281/18893-4, 59/417, 66/4623.
- Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), 160/9623, 19/1116, 191/11488, 2/63, 211/12458, 211/12464, 318/18455, 96/5818.
- Cevdet Adliye (C.ADL), 16/1010-4, 16 /1010.
- Cevdet Askeriye (C.AS), 1047/46002, 1141/50694, 1193/53329, 1206/5401, 1223/54914, 191/8256, 297/12338, 302/12496-3, 31/1434, 53/2474, 62/2940, 7/276, 769/32501, 844/36044, 992/43361, 1016/44542, 1140/50661,
- Cevdet Bahriye (C.BH), 157/7446, 175/8235, 183/8589, 197/9213, 228/10593, 240/11149, 245/11371, 254/11776, 275/12682, 8/374, 273/12583.
- Cevdet Dahiliye (BOA, C. DH.), 130/6488, 168/8355, 240/11967, 254/12676, 259/12916, 278/13869, 329/16438, 336/16798, 338/16899, 340/16981, 52/2558, 60/2957, 74/3651, 84/4170, 99/4903.
- Cevdet Darphane (C.DRB), 21/1009, 35/1718.
- Cevdet Evkaf (C.EV), 444/22494.
- Cevdet Hariciye (C.HR), 37/181.
- Cevdet Maliye (C.ML), 109/4832, 115/5129, 135/5776. 146/6195. 168-7093-1. 169/7118, 170/7199. 248/10266, 286/11746, 288/11812-1, 322/13263, 389/15929, 392/16037, 419/17051, 427/17300, 428/17318, 444/17912, 460/18682, 533/21869, 575/23558, 580/23815, 696/28495, 719/29414, 729/29787, 740/30185, 742/30260, 750/30552, 753/30684, 764/31146, 516/21084, 753/30684.
- Cevdet Zaptiye (C.ZB), 50/2488
- Hatt-ı Hümayun (HAT), 194/9567, 209/11132, 1395/55903, 1396/55977, 1414/57735, 197/9933, 238/13251, 238/1327, 238/13270, 240/13438, 252/14345, 1415/57851.
- İbnülemin Askeriye (BOA, İE. AS.), 3794/1, 28/2473, 27/2470, 34/3061, 34/3062, 44/3946, 3794/1-2.
- Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A. {AMD), 23/76-1, 23/76-2, 23/76-5, 23/76-6, 25/12.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı (TS.MA.e), 232/32.

Kitap ve Makaleler

- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, State University of New York Press, Albany 1991.
- Akdağ, Mustafa, *İktisadi ve İçtimai Tarihi, II, 1453-1559*, Tekin Yayınevi, Ankara 1979.
- Akyıldız, Ali, "Para", *DİA*, XXXIV, 163-166.
- Anastasopoulos, Antonis (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri*, çev. H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul 2021.
- Barkey, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi*, (Zeynep Altok Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

- Batmaz, Eftal Şükrü, “İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVIII/29 (Mayıs 1996), 39-50.
- Bıyık, Ömer, “Kızılhisarlı Mustafa Paşa ve Ailesi Üzerine Bilgiler”, 3. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, 30 Ekim-1 Kasım 2013, Bildiriler, s. 125-144.
- Çelik, Bülent ve Tanju Demir, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2010.
- Dayar, Evren, “Âyânlar Çağı'nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 59, s. 117-156.
- Depe, Enes, *18. Yüzyılda Taşra Tezgâhlarında Kalyon İnşa Organizasyonu*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2022.
- Derya, Merve, *XVIII. Yüzyıl Anadolu Ahkâm Defterlerine Göre Aydın Sancağı*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019.
- Emecen, Feridun, “Başbâki Kulu”, *DİA*, V, 126-127.
- Emecen, Feridun, “Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa” *Belleten*, LXV / 242 (2001), 193-214.
- Ergenç, Özer, “Âyân ve Eşraf Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Rolü Üzerine”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, Ankara 2013, s. 396-416.
- Ergenç, Özer, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin Mâlî Nitelikleri”, *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 367-382.
- Ertaş, M. Yaşar, “18. yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, I, Denizli 2007, 399-411.
- Ertaş, M. Yaşar, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Âyânı: Tavassızâde Osman Ağa”, *History Studies*, IV, (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı), (2012), 117-133.
- Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, I, (Yayına Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1976.
- Genç, Mehmet, “Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 209-222.
- Genç, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi.” *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 95-113.
- Gökpınar, Bekir, “Menteşe'de Ayân Mücadelesi: Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Katledilmesi ve Terekesi [1757]”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, sayı 19, Aralık 2023, s. 159-175.
- Gül, Abdülkasım, *Yeniçeriliğin Tarihi, II, (Yeniçeri Ordusu, Yeniçerilerin Hakları ve Mükellefiyetleri)*, Küre Yayınları İstanbul 2022.
- Gümüş, Ercan, “Genel Seyriyle Sarıbeyoğlu Mustafa İsyanı ve Buna Karşı Alınan Tedbirlerin Amid Mahkemesi'ne Yansımaları”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2018 X/1 (19), 156-171.
- Hathaway Jane, *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İnalcık, Halil, “Centralization and Decentralization in Ottoman Administration”, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Tomas Naff and Roger Owen, Studies in Eighteenth Century Islamic History, Londra 1977, s. 27-52.
- İnalcık, Halil, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-34.

İşbilir, Ömer, “Yük”, *DİA*, XLIV, 46-48.

Karagöz, Hakan, “Bir Alman Kaynağının İzlenimlerine Göre Sarıbeyoğlu İsyanı ve Batı Anadolu’daki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı), sayı 49, Isparta 2013, s. 193-215.

Karasu, Hamit, “Osmanlı Âyânları Üzerine Yapılan Çalışmalar (Tanzimat’a Kadar)”, *Turkish Studies* XIII/16 (2018), 127-150.

Kaymakçı, Bircan, *Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Âyân Aileleri Çavuşzâdeler Milaşlızâdeler*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2010.

Köse, Ensar, *Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 20-42.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Bir Âyân Ailesi: Tavashlızâdeler”, *Belleten*, LXXV/273, (2011), 447-470.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

McGovan, Bruce, “The Age of Âyâns”, *The Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, ed. Halil İnalçık ve Donald Quatert, Cambridge 1995, s. 636-758.

Mete, Zekai, “Menteşe”, *DİA*, XXIX, İstanbul 2009, 150-152.

Mete, Zekai, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

Nagata, Yuzo, *Tarihte Âyânlar: Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.

Nalci, Betül, *147 numaralı Mühimme Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (S. 1-156)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2022.

Neumann, Christoph K. “Birey Olmanın Almeti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 8, İstanbul 2009, s. 7-47.

Nohut Said, *Vakfiyeleri Işığında Milaşlı Abdülaziz Ağa Ailesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Öreñç, Ali Fuat, “Ege Adaları ile Mentese Sancağı İlişkileri,” *Cumhuriyet'in 100. Yılına Armağan Muğla Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla 2024, s. 96-106.

Öreñç, Ali Fuat, *Yakındönm Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada, Doğu Kütüphanesi*, İstanbul 2006.

Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”. *Belleten*, XLII/168 (1978), 667-724.

Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılda Mütessellimlik Müessesesi”, *AÜDTCFD*, XXVIII/3-4 (1970), 369-390.

Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Salzmann, Ariel, “An Ancien Regime Revisited: Privatization and Political Economy in the Eighteenth-century Ottoman Empire”, *Politics and Society*, XXI/4 (1993), 393-424.

Salzmann, Ariel, *Osmanlı Ancien Regime'i Modern Devleti Yeniden Düşünmek*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Sevici, Medine, *147 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Sayfa Aralığı 311-467)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi

- Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019.
- Soyluer, Serdal, *Bodrum Tersanesi'nde Osmanlı Donanmasına Gemiler İnşası (Tevfir-i Merâkib-i Bahriyye Teksir-i Süfün-i Mansûre)*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2023.
- Şimşek, Fatma, “Taşra Tersanelerinde Gemi Yapımı ve Mütesellimlerin Gemi İnşa Faaliyetleri (XVIII. Yüzyıl)” *Mediterranean Journal of Humanities*, IX/2 (2019), 465-473.
- Tamdoğan-Abel, Işık, “Büyükleri Saymak, Küçükleri Sevmek: 18. Yüzyıl Adanası'nda Âyânların İlişki Ağları ve İki Farklı İlişki Yürütme Üslubu”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 1, (2005), s. 77-96.
- Telci, Cahit, “Mali Bir Ünite Olarak Aydın Muhassıllığı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1 (2006), 135-156.
- Temel, Eşref, *Konya'da Âyânlık (1639-1839)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2017.
- Tuğluca, Murat, “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, sayı 40 (Güz 2016), s. 87-110.
- Tuncer, Şaduman, *Sultan III. Ahmed, Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti*, Timaş Akademi, İstanbul 2023.
- Uluçay, M. Çağatay, “Karaosmanoğullarına Ait vesikalar II”, *Tarih Vesikaları*, II/10 (1942), 300-308.
- Uluçay, M. Çağatay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Basımevi, Ankara 2001.
- Uluskan, Murat, *Divân-ı Hümayun Çavuşları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- Ülker, Necmi, “XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu'da Bir Ağanın İsyanı: Sarıbeyoğlu Mustafa,” *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi İstanbul, 23-28 Eylül 1985: Tebliğler, III. Türk Tarihi*, II, 635-652.
- Yaycıoğlu, Ali, *Partners of the Empire: The Crisis of Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford 2016.
- Yeşil, Fatih, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.